

TANULMÁNYOK

BOROSY ANDRÁS

HADI ÉRDEMEK MAGYARORSZÁGON A XIII. SZÁZADBAN

I.

A harc, a háború az emberiség történetének évezredek óta velejárója. A különböző társadalmakban s különböző korszakokban a harciasság, az agresszivitás mértéke igen különböző volt, de olyan társadalmat, melyben a harciasságnak semmilyen nyoma ne lett volna — alig ismerünk.¹ A háború harciasságért folyhat: élelemért, kincsekért, nőkért, hatalomért, presztízsért...² A nemzetségek, törzsek közötti harc fegyverei és módszerei nagyjából megegyeznek a vadászataival, a harcosok azonosak a vadászokkal, a hadvezérek a törzs- és nemzetségfőkkel. A törzsi — nemzetségi társadalmakban a védelmi, s olykor a támadó háború is az összes fegyverbíró férfiak kötelessége.³ Később a törzsen belül hivatásos harcosréteg alakul ki. A hivatásos harcosok rendszerint a törzstől elkülönülten élnek, egész idejüket a harc technikájának elsajátítására, ügyességük tökéletesítésére fordítják.⁴ A történelemben a harcias népek szerepe a legismertebb — ezek teremtik meg az első államokat. Minden államszervezet eredetileg hadszervezet, mivel a vadász- és pásztornépeknél — mint láttuk — minden fegyverbíró szabad férfi harcos. Csak a földművelés és az ipar kialakulásával párhuzamosan válik külön a „Wehrstand” és a „Nährstand”, a harcosok és a termelők. A hadsereg ekkor válik az államszervezet részévé.⁵ A különböző társadalmak hadseregei természetesen szoros és szerves kapcsolatban vannak a társadalom gazdasági alapjával és általános szerkezetével. Tartós hadseregszervezeti formák nem radikális újítások folytán szoktak kialakulni,

1 A paleolitik korban még valószínűleg nem volt háború. Az emberi munkaerő alacsony termelékenységé, a zsákmányul szolgálható gazdasági javak szinte teljes hiánya, az emberi csoportok csekély száma miatt fegyveres összetűzések aligha fordultak még elő az egyes csoportok között. Nagyobb emberi csoportok közötti fegyveres összetűzésekről szóló legrégebbi adataink a mezolitikum (i. e. 12 000—6000) elejéről valók. A legtöbb ismert ősi társadalomban már voltak harcosok. (A hadművészet ókori klasszikusai [Szerk. *Hahn István*] Budapest, 1963. 14—15. o.) Egyes pszichológusok úgy vélik, hogy a harciasság félig neurotikus idegállapot. Velük szemben igazat kell adnunk Stanislaw Andrzejewskinek, aki tagadja ezt, s úgy véli, hogy a modern ember, így az urbanizált társadalomban élő, rendszerint pacifista fel fogású pszichológus nehezen értheti meg a más korszakok harcosainak lelkivilágát. A törzsi-nemzetségi társadalmak, vagy a feudalizmus korában egy erős és bátor embernek a harc (s a velejáró zsákmányolás és társadalmi emelkedés) igen vonzóvá tñhetett a kimerítő, egyhangú munkához s a nélkülözésekhez viszonyítva. Az *Íliász*, a *Niebelungenlied*, a *Mahábhárata*, más eposzok, a nyugat-európai lovagi költészet (s hozzátehetjük: Balassi Bálint és Zrínyi Miklós költészete) tanúskodnak arról, hogy a különböző népek harcosai a harcot milyen széppnek találták. (*St. Andrzejewski Military Organization and Society*. London, 1954. I. fejezet. *Omnipresence of Struggle*). A későbbi korokban a harciasság nem állt már a társadalmi megbecsülés olyan magas fokán, mint korábban, s a haditechnika fejlődése következtében a hadakozás egyre kevésbé lett „vonzó”. Napóleon még „belle profession”-nak nevezte a háborút. Ezt ma, a tömegpusztító fegyverek korában, már aligha mondaná valaki, de azért kétségtelen, hogy katonákra, hadseregekre ma is szükség van s a haza védelmében való helytállás ma sem „félig neurotikus állapot”.

2 A háborúk típusairól: *Raymond Aron*: *Peace and War. A Theory of International Relations*. New York, 1966. 350—355. o. — *G. Bouthoul*: *Traité de poléologie. Sociologie des guerres*. Paris, 1970. passim.

3 *Hahn I.*: i. m. i. h. — *Paul Schmitthenner*: *Krieg und Kriegführung im Wandel der Weltgeschichte*. Postdam, 1930. 1—20. o.

4 *Friedrich Engels*: *Anti-Dühring*, Budapest, 1948. 331. o.

5 *Otto Hintze*: *Staatsverfassung und Heeresverfassung*. Dresden, 1906. 1. és köv. o.

hanem szerves fejlődés következtében.⁶ Marx szerint a hadsereg nem egyszerűen a társadalom egyik intézménye s gazdasági viszonyainak egyik tükré, hanem különleges intézmény, mely mintegy koncentrált társadalom, a társadalom alapvető viszonyainak és maximális lehetőségeinek összpontosítója. A hadsereg szervezete kissé mindig megelőzi a társadalmi szervezet fejlődését, sőt a társadalmi fejlődés igen fontos előmozdítója lehet. Ha egy hadsereg harcba indul, benne a társadalom mintegy összpontosítja erejét.⁷

Különösen harcias korszak volt Európában a középkor virágzó korszaka is. A lovagoknak nevezett nehéz fegyverzetű lovasok a kor harcosrétegének elitje, társadalmi tekintélyük rendkívül nagy. E korban az egyes népek kisebb része hadakozik már — nagyobb része termelőmunkát végez, földművelő és iparűző, de a hadakozók társadalmi presztízse kiemelkedően nagy. Annyira, hogy bár a kor hivatalos felfogása szerint a társadalom elemeinek rangsora „oratores”, „bellatores”, „laboratores” — azaz papok, harcosok, dolgozók — a főpapok egy része is harcosként viselkedik, harcosává válik, mert társadalmi megbecsülése így még nagyobb.⁸

A honfoglaló magyarság harcosrétege, hadakozásának formája az eurázsiai steppe lovasnomád népeihez volt hasonló. Az államszervezés után azonban meggyökeresedett és fokozatosan egyre nagyobb szerephez jutott a lovagi típusú, nehéz fegyverzetű lovasság; Magyarország harcos rétege, hadakozási módja sok tekintetben hasonlóná vált a többi európai népekéhez, bár mutatkoztak nem jelentéktelen eltérések is.⁹

A birtokadományozást írásba foglaló oklevelek is különböznek a többi európai nép okleveleitől. Erre a rendkívül érdekes körülményre kiváló középkorkutatónk, *Mályusz Elemér* hívta fel a figyelmet. A *Thuróczy Krónikáról* írt kötetében megállapítja, hogy Magyarországon a királyi adományozásokat megörökítő privilégiumok a megadományozott *érdemeit* is elbeszélétek. Ezt magyar sajtáságnak tartja, mert a pápai, német, cseh és lengyel- oklevelekben ilyen leírásokat nem találunk. E leírások érdemek jutalmazását indokolják, így dicséretet, sőt magasztalásokat. Ha az adományozott harctéren szerezte a babért, rettenthetetlen hős, aki királyáért kockára tette életét, sebesülések árán párvidalban megölte ellenfelét. *Mályusz* szerint e leírásokban nem a feudális lovagi világ ízlése érvényesült, mert akkor a német és cseh oklevelekben is találunk ilyen részeket. A steppei művelődés korába visszanyúló hagyományok érvényesül-

⁶ *Max Jähns*: Heeresverfassungen und Völkerleben. Berlin, 1885, VII. és 5. o. „...dauernde Heeresverfassungen niemals infolge willkürlicher Eingriffe aufgrund irgent welchen radicalen Programmes entstanden sind, sondern allezeit als Ergebnis eines organischen Wachstums”. „...Volkswirtschaft, welche als die eigentlich massgebende Grundlage des Heerwesens erscheint.”

⁷ *Tókei Ferenc*: Antikvitás és feudalizmus. Budapest, 1969. 232. o. — A harcias társadalom, vagy a társadalom harcosrétege számára a harc, a hadakozás életformává válik. Az európai korai középkor népei közül viszonylag sok történelmi forrás szól a frank nép történetéről, harcairól. E forrásanyag alapján rajzolta meg Jean-Pierre Bodmer a Meroving kori frank harcos portréját. (*J. P. Bodmer*: Der Krieger der Merowingerzeit und seine Welt. Eine Studie über Kriegertum als Form der menschlichen Existenz im Frühmittelalter. Zürich, 1957.) Művéből jól megismerhetjük a kor frank harcosát, hadakozási módszereit, egész világát. Hasonlóképpen szemléletes leírást ad a középkori svájci harcosról *Walter Schaufelberger von Wald*: Der alte Schweizer und sein Krieg. Studien zur Kriegführung, vornehmlich im 15. Jahrhundert. Zürich, 1952. c. művében.

⁸ A középkori európai hadművészetről szóló irodalomból: *Hans Delbrück*: Geschichte der Kriegswesen im Rahmen der politischen Geschichte III. k. Berlin, 1923. — *Ferdinand Lot*: L'art militaire et les armées au moyen âge en Europe et dans le Proche Orient. I—II. k. Paris, 1946. — *Philippe Contamine*: La guerre au moyen âge. Paris, 1980. Nouvelle Clio 24. — A lovasságról szóló fontosabb irodalmat l. a Das Rittertum im Mittelalter (Szerk. *Arno Borst*), Darmstadt 1976, Wege der Forschung. Band CCCIL. c. kötetben. — A papság hadakozóvá válására: *Edgar Nathaniel Johnson*: The Secular Activities of the German Episcopate. Lincoln, 1932. The University Studies of the University of Nebraska, Vol. XXX—XXXI. 206—222. o. — *Friedrich Prinz*: Klerus und Krieg im früheren Mittelalter. Untersuchungen zur Rolle der Kirche beim Aufbau der Königsherrschaft. Stuttgart, 1971. Monographien zur Geschichte des Mittelalters, Band 2.

⁹ A steppei lovasnomádok hadakozási formára l. *U. Köhalmi Katalin* hézagpótló művét: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Budapest, 1972. — A magyar hadművészet átalakulására: *Tóth Zoltán*: A hadakozó nép. In: Magyar Művelődéstörténet, I. k. Budapest, é. n. 249—284. o. — *Uő*: A hadviselés átalakulása. In: Magyar Művelődéstörténet. II. k. Budapest, é. n. 203—239. o. — *Mályusz Elemér*: A magyar köznemesség kialakulása. Sz. 1942. I. közlemény, 272—305. o. — *Borosy András*: A XI—XIV. századi magyar lovasságról. HK 1962/2. 119—174. o.

hettek itt. A kancellária az énekmondók szerepét vette át, mikor azokhoz hasonló elfoglaltsággal meséli el a megadományozott tetteit, dicsekvő, felszínesebb, a történetet egyéni tettekben feloldó módon. Egy a nyugatitól elütő társadalom igénye fejleszti ki azt a szokást, hogy a kancellária jegyzői napról napra történetet írjanak, oly módon, hogy leírásuk egyes szereplők szerint széttördeli az összefüggéseket, a külsőségekhez tapad, a lényeg mellett értetlenül elmegy, s a lándzsadöfés vagy nyíllövés okozta sebet halálosnak mondja akkor is, ha a szenvedő fél utána évtizedekig él.⁴⁰ Hat évvel később megjelent művében Mályusz Elemér részletesen foglalkozik a királyi adománylevelek elbeszélő részeivel. Megállapítja, már a XII. században előfordul, hogy az adománylevél a megadományozott szolgálatának egy-egy részletét is megemlíti. Az első ilyen oklevél 1162-ből való. 1208 és 1210 között hiányoznak az ilyen jellegű oklevelek, Mályusz szerint azért, mert a kancellár: Róbert székesfehérvári prépost lüttichi születésű, idegen ember volt. Róbert 1207 és 1209 között volt kancellár, utódjának, Tamásnak pedig, ki korábban Róbert alkancellárja volt, idő kellett, míg ki tudta magát vonni volt főnöke hatása alól. 1211-től már egyre több a személyes vonatkozás az adománylevelekben. Egyre többet tudunk meg az oklevelekből az elbeszélő részek előadása alapján a királyról és családjáról s az országot érintő eseményekről. A fogalmazásban kerekdedségre törekszenek. „Az elbeszélés utal a hős gyermek- és ifjúkorára, kiemeli a fokozatosságot érényei megszerzésében.” A hős pályáját párhuzamba állítják a király életével. Gyakran megjegyzik, hogy az oklevélben a hősnek nem minden érdemét sorolták fel. A szerző szerint itt magyar specifikummal van dolgunk. Az osztrák hercegi, cseh, lengyel királyi oklevelekben nem találunk ilyesmit. Ezeket kívül átnézte a szerző azokat a budapesti könyvtárakban fellelhető forráskiadványokat, melyek 1387 és 1437 között megjelent olasz, francia és német okleveleket tartalmaznak s ezekben sem találkozott az említett jelenséggel. Megfigyeléseit alátámasztja, hogy *Fernand Vercauteren* egy 1954-ben megjelent tanulmányában XII. századi Hainaut-i oklevelekben talált — mindössze 3—4 soros — politikai és diplomáciai sikerekre célzó megjegyzéseket rendkívülinek találta.

A jelenséget Mályusz a magyar társadalmi és kulturális viszonyokból eredezteti, s ezek többszázados hagyományokat őriznek, a kereszténység felvétele előtti kor énekeseiét, kik énekeikkel igyekeztek a hősies életfelfogást a fiatalokba beidegezni, az idősebbekben pedig ébren tartani. „A honfoglalás korában az énekesek az uralkodó osztály szolgálatával biztosították létalapjukat s lényegében a magyarság intellektuális elemének tekinthetők.” Megbecsülésben volt részük, míg az uralkodó osztálynak szüksége volt rájuk, mikor az uralkodó osztály — a kereszténység megerősödésével — elfordult tőlük, megszűnt a létjogosultságuk, szórakoztatókká süllyedtek, kiket, mert a régi vallást, a régi társadalmi rendet képviselték, az egyház és az állam egyaránt üldözött. „A honfoglalás korában, sőt a XI—XII. században is — bár egyre szűkülő területen — pozitív szerepet játszottak.” Énekeik vallásos tárgyú vonatkozásai hitelüket veszíthették, az ősök kultuszát ápoló tevékenységük, a hősi életre lelkesítő szavuk azonban továbbra is kívánatos és megbecsült maradt. A magyar társadalom harcos rétege a keresztény hitre térés után is igényelte, hogy megismeressék vele az ősök hőstetteit, s elvárta, hogy az énekesek az ő tetteiről szóljanak, akkor sem mondott le szokásáról, amikor az élőszó uralmát az írás váltotta fel. A XIII. században ez már általános magyar kancelláriai gyakorlat. Azért magyar sajtóság ez — Mályusz Elemér szerint —, mert a középkorban latin okleveleket író népek közül „Európában egyedül a magyar őrizte meg keletről

magával hozott művelődésének azt az elemét, amely alkalmas volt arra, hogy a fejedelmi énekesek a hagyományok fenntartása terén játszott szerepét a királyi kancellária a társadalmi igényeihez igazodva átvegye”.¹¹

Mályusz munkájában elsősorban az 1387 és 1410 között megjelent oklevelek elbeszélő részeit vizsgálta meg.¹² Magam a XIII. századi adományozó oklevelek elbeszélő részeit szándékozom elemezni, mégpedig elsősorban hadtörténeti szempontból: mit tekintett a magyar király a XIII. században hadi érdemnek? Az adománylevelek elbeszélő részeit más alkalommal is felhasználtam már¹³, de úgy gondolom, alaposabb vizsgálatot érdemelnek.

II.

A nevezett oklevelek jelentős része csak általánosságban említi meg, hogy az adományozott az adományt hadi érdemeiért nyerte. A jutalom lehet birtokadomány, lehet társadalmi felemelés (pl. a királyi szerviensek közé), vagy a kettő együtt.¹⁴

Az oklevél nemritkán azt is megemlíti, *hol* és *mikor* szerzett az adományozott hadi érdemeket:

Így Gazlow Pozsony közelében vitézkedett, a csehok és németek ellen vívott harcokban,¹⁵ frankavillai Lőrinc részben Magyarország belsejében, részben

11 Mályusz E.: Királyi kancellária és krónikáírás a középkori Magyarországon. Budapest, 1973. Irodalomtörténeti Füzetek 79. 9–27. o.

12 Mályusz E.: i. m. (1973) passim.

13 Borosy A.: i. m. (1962) 146., 160–163. o. — *Új*: Főurak, familiárisok, udvari harcosok Magyarországon a XIII. században. HK 1978. 317–320. o.

14 A teljesség igénye nélkül: (1200 körül) *Blagay* O. 20.; Reg. Arp. 192. — 1202. *Fejér* III/1. 316–318.; Reg. Arp. 198. — 1247. aug. 12. Zólyom. *ÁUO* VII. 225.; Reg. Arp. 858. — 1260. HO VIII. 80.; Reg. Arp. 1246. — 1262. *Smičiklas* V. 235.; Reg. Arp. 1311. — 1263. *ÁUO* VIII. 69.; Reg. Arp. 1303. — 1264. márc. 2. ZO I. 41.; Reg. Arp. 1396. — 1265. ápr. 16. HO VI. 130.; Reg. Arp. 1442. — 1265. H. Okt. 45.; Reg. Arp. 1460. — 1271. aug. 20. Reg. Arp. 2102. — 1272. *Fejér* VII/4. 142.; Reg. Arp. 2197. — 1273. máj. 27. HO VII. 141.; Reg. Arp. 2370. — 1274. (febr. 2.—szept. 3. közt) Sopron vm. I. 40.; Reg. Arp. 2473. — 1274. márc. 28. *ÁUO* IX. 54.; Reg. Arp. 2485. — 1274. Buda. Reg. Arp. 2497. — 1275. (jún. 17.—szept. 3.) *ÁUO* IV. 49. és 50.; Reg. Arp. 2611. — 1276. febr. 9. Őrs. *Fejér* V/2. 331.; Reg. Arp. 2692. — 1276. dec. 26. Zirc. *Fejér* VII/2. 57.; Reg. Arp. 2753. — 1276. Reg. Arp. 2752. — 1277. okt. 4. Reg. Arp. 2819. — 1277. nov. 10. Mon. Strig. II. 76.; Reg. Arp. 2823. — 1278. *ÁUO* IV. 98.; Reg. Arp. 2918. — 1279. máj. 11. Buda. *Fejér* V/2. 545.; Reg. Arp. 2950. és 2965. — 1280. aug. 17. *ÁUO* IX. 270. és IV. 216.; Reg. Arp. 3064. — 1280. aug. 19. Reg. Arp. 3076. — 1282. (szept. 3. előtt). Reg. Arp. 3170. — 1283. (szept. 3. után). HO VI. 298.; Reg. Arp. 3260. — 1283. *ÁUO* IX. 352.; Reg. Arp. 3235. — (1283). HO VIII. 191.; Reg. Arp. 3234. — 1284. jan. 2. *Fejér* V/3. 226.; Reg. Arp. 3281. — 1284. ápr. 26. *ÁUO* IX. 378.; Reg. Arp. 3304. — 1285. júl. 22. HO VIII. 239.; Reg. Arp. 3373. — 1285. (szept. 3. előtt). HO VII. 197.; Reg. Arp. 3382. — 1287. (jún.—aug.) H Okt. 105.; Reg. Arp. 3450. — 1287. (jún. 23. előtt). *ÁUO* IX. 452.; Reg. Arp. 3448. — 1288. (jún. 25.) *ÁUO* IX. 467.; Reg. Arp. 3493. — IV. László kora júl. Polgár. ZI O I. 68.; Reg. Arp. 3586 — 1290. márc. 5. Cegléd mellett. *ÁUO* IX. 523.; Reg. Arp. 3551. — 1291. *Fejér* VI/1. 116. — 1291. *Fejér* VI/1. 123. — 1291. *Fejér* VI/1. 125. — 1291. *Fejér* VI/1. 129. — 1292. *Fejér* VII/2. 165. — 1292. *Fejér* VI/1. 204. — 1292. *ÁUO* V. 66. — 1292. *ÁUO* XII. 530. — 1293. jan. 4. OL DL 40.212. — 1293. jún. 12. *Smičiklas* VII. 141. — 1293. *Fejér* VI/1. 247. — 1294. *Fejér* VI/1. 291. — 1294. *Fejér* VI/1. 293. — 1295. nov. 15. Sívár. H Okt. 145. — 1295. *Fejér* VI/1. 342. — 1296. *Fejér* V/2. 33. — 1297. máj. 30. Sopron vm. I. 61. — 1297. nov. 2. *Fejér* VI/2. 75. — 1298. *Fejér* VII/3. 111. — 1298. *Fejér* VI/2. 125. — 1298. *ÁUO* V. 183. — 1298. *ÁUO* X. 298. — 1298. szept. 1. HO I. 92. — 1299. *Fejér* VI/2. 189. — 1300. *Fejér* VI/2. 295. — 1300. *Fejér* VI/2. 260. — 1300. *Fejér* VI/2. 258. — Hadi érdemekért egyházi földesúr is adhatott jutalmat, így Péter veszprémi püspök 1285-ben (1285. máj. 1. HO V. 69.) Hermanus pannonhalmi apát 1288-ban (PR II. 416): — A hadi érdemekhez hasonló a királyi fegyveres kísérése: így II. András Sebős ispánnak, ki őt a királyi familiárisok sorai között a számkivetésben kísérte, 7 ekényi földet ad a trencsényi, nyitrai és temesi vár földjéből. (1212. *Fejér* III/1. 124. a Reg. Arp. 270.) Jaku nembeli Jaku falubeli Topoz, Jaku, Ebad, Thuna, Gergely, Arenka és Pósa szerviensek Belsei nevű rokonukat a királlyal a tengerentúlra küldték, visszajövelekor pedig a király elé küldték Gergelyt és Pósat. Ezért 8 ekényi földet kaptak (1291. *Fejér* III/1. 329.; Reg. Arp. 370.) Hasonló érdem volt a király életének vadászat alkalmából történt megmentése: Lőrinc ispán 5 ekényi földet kapott Imre királytól, mert egy máramarosi vadászat alkalmából megmentette a lováról lebukó király életét. (1199. HO II. 1. Reg. Arp. 185.) — Földadományban részesültek olykor, akik jó híreket, főként katonai győzelmek híreit hozták. Így Márk ispán fia Miklós mester, István pozsonyi ispán és királynéi udvarbíró szerviense akkor hozta meg az Uros szerb király elleni győzelem híreit, amikor IV. Béla királynál követték voltak: a görög, bolgár, cseh, tatár és francia követ, azonkívül a királyné három leánya és azok férjei. E győztes csata során Uros királyt s főembereit elfogták s a király elé vezették, Uros hadilobogóját pedig kitűzték a királyi udvarban (1269? ápr. 8. HO VIII. 96.; Reg. Arp. 1604.) — Erzsébet királyné a királynéi hírnökök egyik birtokrészt adományozta a király seregében katonáskodó ivennis-ének, Bagon fia Lukácsnak, ki hírt hozta IV. Lászlónak a kunok ellen aratott győzelmét. (1284. HO VI. 306.) — IV. László 1286-ban egy olyan birtokadományt erősít meg, melyet az adományozottak, Iliarius fia Miklós és Marcell azért kaptak IV. Bélától, mert jó hírt hoztak a Lom várán túl, az Izker folyó mellett hadakozó István ifjabb király egészségéről. (1286. júl. 9. *ÁUO* IV. 282.; Reg. Arp. 3415.)

15 1221. *ÁUO* XI. 172.; Reg. Arp. 369.

Oroszországban¹⁶, Buheka és Márk szintén a „ruténok” ellen vívott harcokban¹⁷. Dragan és Dragnech rovistyei várjobbágyokat Kálmán szlavón herceg azért jutalmazta birtokadománnyal, mert vitézül harcoltak Szlavóniába törő testvére, András herceg ellen.¹⁸ II. András Pertold ispán fiának, Francunak — azon kívül, hogy Yoles királynét az országba kísérte — a Frigyes osztrák herceg elleni hadjáratban szerzett érdemeiért adományoz földbirtokot.¹⁹ Szintén az osztrák herceg elleni hadjáratban szerzett érdemeket Igmánd nembeli András ispán.²⁰ Az aragóniai származású Simon ispán a tatárok elleni csatában és Esztergom várának sikeres megvédésével tüntette ki magát. Különösen az utóbbi volt döntő fontosságú.²¹ Ugyanezért kap jutalmat Simon fegyvertársa Bertrand ispán.²² Hat ekényi földet ad Béla király Wocho pozsonyi polgárnak, mert vitézül harcolt a Sajó menti ütközetben a tatárok ellen.²³ Ismeretes tény, hogy a muhi csatából menekülő királynak többen átadták lovukat, hogy életét megmenthesse. Ezt tették többek mellett Rugach fiai, Don és Barnabás.²⁴ Bogomér ispán és veje Gábor fia Gábor a tatárjárás idején tüntette ki magát s a király vejének, a lengyel hercegnek Konrád herceg ellen történt megsegítése alkalmából.²⁵ Dénes szlavón bán, Péter fia szlavóniai Endre ispán és Macové ispán főként a tatárjárás idején szereztek érdemeket.²⁶ Mihály varasdi ispán — amellet, hogy a rábízott István herceget oltalmazta, a varasdi határok védelmezésében tünt ki.²⁷ Regnald ispán fia Prinz ispán számos hadjáratban vitézkedett: Oroszországban, Assan földjén, Németországban s a tenger mellékén (Dalmáciában).²⁸ Osl ispán fia Herbort ispán Oroszországban a Magyar Kapunál (magna porta Gallicie, que vocatur Hungarica), a Dnyeszter folyónál, a tatárjárás idején, Dalmáciában, István királyfi védelmében, az osztrák herceg elleni hadjáratokban s a Kőszeg alatti harcban szerzett érdemeket, hol tíz társa szenvedett „halálos” sebeket.²⁹

A nyitrai civisek vitézül védelmezték a nyitrai várat a tatárjárás idején, oltalmat nyújtottak az oda menekülőeknek, a király kíséretébe pedig maguk közül fegyvereseket küldtek. Jutalmul a székesfehérvári polgárokkal azonos kiváltságokat kaptak. A jövőben kötelesek minden hadjáratban 12 fegyverest küldeni a király seregébe.³⁰ A halászok sorából került a királyi serviensek közé Mícus fia Weyteh, ki a királyt saját lován és fegyverzetében a tengerpartig követte.³¹ Miklós dubicai ispán, István ifjabb király tárnokmestere, a Sajó menti csatában, Dalmáciában, a boszniai eretnekek ellen vívott háborúban és a Frigyes osztrák herceg elleni hadjáratokban szerzett érdemeket.³² Wegla-i Guido comes fia: Frigyes, Bertalan és Guido Béla királyt a tatárok által történt üldöztetés idején a tengeren hajókkal, a szárazföldön fegyveresekkel szolgálták és védelmezték.³³ István szlavón bán a muhi csatában, Dalmáciában, az osztrák herceg elleni háborúban tüntette ki magát. Szolgálatiért előbb országbíró és

15 1221. ÁUO XI. 172.; Reg. Arp. 411.

16 1224. HO VI. 17.; ; Reg. Arp. 466.

17 1230. ÁUO VI. 484.; Reg. Arp. 731.

18 1232. *Smičikas* III. 369.

19 1234. ÁUO 550. Reg. Arp. 528.

20 1235. ÁUO VI. 567.; Reg. Arp. 538.

21 1243. jan. 24. Nyitra. Mon. Iud. I. 22.; Reg. Arp. 731.

22 1243. jan. 24. Nyitra. *Fejér* IV/1. 274.; Reg. Arp. 732.

23 1243. máj. 13. Mon. Str. I. 346.; Reg. Arp. 740. „...in conflictu generali... viriliter pomicavit”.

24 1243. *Fejér* IV/1. 286.; Reg. Arp. 748.

25 1244. máj. 23. ÁUO VII. 174.; Reg. Arp. 767.

26 1244. jun. 15. Gallasvár mellett. ÁUO VII. 152.; Reg. Arp. 769 és 1244. okt. 5. Segesd mellett. HO VII. 29; Reg. Arp. 777. — 1247. okt. 3. *Fejér* IV/1. 473.; Reg. Arp. 863.

27 1244. okt. 11. Zalavár mellett. ÁUO VII. 157.; Reg. Arp. 770.

28 1245. ápr. 20. ÁUO VII. 191.; Reg. Arp. 804.

29 1248. máj. 1. ÁUO VII. 262.; Reg. Arp. 882.

30 1248. szept. 2. *Endlicher* 493.; Reg. Arp. 885.

31 1248. ÁUO VII. 256.; Reg. Arp. 894.

32 1249. márc. 25. Buda. *Fejér* IV/2. 49.; Reg. Arp. 904.

33 1251. ápr. 5. *Smičikas* IV. 442.; Reg. Arp. 944.

nyitrai ispán, majd nádor és somogyi ispán, végül szlavón bán lett.³⁴ Péter ispán fia Edőcs a tatárjárás idején, majd ausztriai, stájerországi és morvaországi várak ostroma alkalmából harcolt vitézül.³⁵ Namzolou fia János a csehországi hadjáratban harcolt Béla király seregében s ezért földadományt és a turóci nemesek szabadságát kapja.³⁶ Dénes fia Hernandus ausztriai, stájerföldi és morvaországi hadjáratokban vett részt,³⁷ Vida fia Bocholerius pedig csehországi hadjáratban.³⁸ Kozma és Ehellős ispánok részt vettek a sajióitkőzetben, a király dalmáciai tartózkodása idején az ország határait védték az osztrák herceg ellen, a király visszatérése után pedig részt vettek az osztrák herceg elleni hadjáratban.³⁹ Vydas turóci nemes a csehországi hadjáratban bizonyította be vitézségét.⁴⁰ Bilsa-i Iván és Mikol Mathardus ispánnal együtt a király stájer hadhadjáratában vettek részt.⁴¹ Otrmarius fia András és rokonai: Sdik fia Bánk. István fiai: Benes, Pál és Bereck és Idizló fia Ratha nyitrai várjobbágyok a tatárjáráskor, Dalmáciában s a Frigyes osztrák herceg ellen vezetett hadjáratban vitézkedtek, s ezért emelkedtek a királyi szerviensek közé.⁴² István ifjabb király vitéze: Csapó fia András a stájerországi Mahrenberg vára alatt tüntette ki magát.⁴³

Győr fia Torda vitézül harcolt Béla királynak az osztrák herceg ellen vezetett hadjáratában, Levka vára védelmében és mint Csák tárnokmester serviense, ura magánhaderegében, Bulgáriában.⁴⁴ Benedek fia Merse főként a bulgáriai hadjáratban tüntette ki magát, hol testvére Miklós életét vesztette.⁴⁵ Panc-i Gergely fia Jakab comes a bulgáriai Bodony vára alatt bizonyította be vitézségét.⁴⁶ Lőrinc főasztalnokmester és soproni ispán különböző hadjáratokban vett részt, s megőrizte a soproni határt.⁴⁷ Sándor, Lőrinc, Mihály és Mikó vámosaszoói, a királyné tárnokjobbágyaitól származó jobbágyok, Beud, Simon, Márk, Tyriak, András, Lőrinc, Bencs, Koda, Sabyn és Péter királynéi harcos jobbágyok, Bolosoy, Iván, Bertalan és Simon királyi pohárnokok, valamint Dama, Damján, Damsa és Kázmér királynéi szakácsok Istvánnak, az ifjabb királyné főlovászmesterének csapatában tüntették ki magukat az isaszegi csatában, majd a kunok elleni hadjáratban Roland szlavón bán csapatában jól felfegyverkezve ügyeseknek, használhatóknak és felkészülteknek bizonyultak.⁴⁸ András ispán fiai: Márton és Tamás az ifjabb király minden hadjáratában részt vettek.⁴⁹ Pós mester, mint az atyja elleni háborúzó István ifjabb király katonája, Feketeügy várának ostroma alkalmából s az isaszegi csatában tüntette ki magát.⁵⁰ Ugyancsak az ifjabb király vitéze volt Iván fia András mester ajtónálló, ki a László vajda és testvére Jula elleni harcban, Feketehalomnál és az isaszegi csatában harcolt.⁵¹ Hasonlóképpen az ifjabb királyt segítették fegyvereikkel Drug fia János szabolcsi ispán, ki Feketehalom váránál, a Kemény fia Lőrinc ellen vívott csatában s abban az itkőzetben vitézkedett, melyben Henrik nádor és fiai fogságba estek, azonkívül Sámson fia Jakab, ki az isaszegi csatában,

34 1251. nov. 23. *Smičiklas* IV. 468.; Reg. Arp. 957.

35 1254. nov. 19.; Reg. Arp. 1024.

36 1254. TT 1902. 218.; Reg. Arp. 1023.

37 1255. febr. 26. H. Oklt. 27.; Reg. Arp. 1033.

38 1255. Reg. Arp. 1058.

39 1256. jún. 29. *ÁUO* II. 269.; Reg. Arp. 1091. és 1092.

40 1256 vagy 1260. *Fejér* VI/2. 385.; Reg. Arp. 1129.

41 1257. nov. 10. *HO* VI. 94.

42 1258. jún. 20. Reg. Arp. 1183.

43 1259. *HO* VII. 80.; Reg. Arp. 1760.

44 1260. *HO* VI. 105.; Reg. Arp. 1768.

45 1262. *Fejér* IV/3. 60.; Reg. Arp. 1312.

46 1263. *ÁUO* VIII. 66.; Reg. Arp. 1810.

47 1263. *ÁUO* VIII. 49.; Reg. Arp. 1327.

48 1266. *Fejér* IV/3. 346.; Reg. Arp. 1857.

49 1267. júl. 25. körül; Reg. Arp. 1864.

50 1267. *ÁUO* VIII. 173.; Reg. Arp. 1871.

51 1267. Reg. Arp. 1869. és 1870.

Jakab fia Marcell vasvári várjobbágy, ki Görögországban, Feketehalomnál és Isaszegnél, Gutkeled nembeli Kozma ispán fia Kozma, ki Feketehalomnál, Kelnuk falubeli Chyl ispán Déva váránál, Feketehalomnál s az isaszegi csatában, Aba fia Miklós az isaszegi csatában, Imre fia Jakab Feketehalomnál és Isaszegnél érdemelték ki az ifjabb király kegyét.⁵² Mihály szolgagyőri várjobbágy fia Márton ispán a németek és csehek elleni hadjáratban harcolt, atyja pedig a tatárok elleni harcban elesett.⁵³ Az ország határait védeve vitézül harcoltak a németek ellen a soproni polgárok.⁵⁴ A már trónra jutott V. István nem feledkezett meg ifjabb király korában érte harcoló vitézeiről. Ilyenek voltak Joanum és fiai, Mihály és Guench királyi szentség-hordozók, kik Feketehalomnál harcoltak érdekében, a Miskóc nembeli Ponyit bán, aki Feketehalomnál és Ernye bán legyőzésekor az isaszegi csatában, azonkívül Bulgáriában, Dethmar és Dethtor, Detricus fiai, az aradi prépost serviensei, akik az isaszegi csatában, Sámson fiai Péter és Jakab a görögök ellen, majd az isaszegi csatában, Ebl fia Teel Feketehalomnál, Tamás a királyi agarászok ispánja s testvérei: Boksa, Dénes, Detrik, György és Simon Feketehalomnál, Gud ispán fia János mester és István mester Feketehalomnál és az isaszegi csatában, Mokud fiai Gál, László és Gergely pedig szintén Feketehalomnál.⁵⁵ V. István természetesen másutt szerzett hadi érdemekért is jutalmazott. Zsidó fia Zsidó a csehek elleni háborúban, főként Purbach vára alatt szerzett érdemeket, Domokos ispán fiai, Simon és Amanaus szintén a csehek elleni háborúban, Myxa fia Márton a királyi udvari papjának serviense és Tódor fia Pós mester ugyanott, Osl bán fiai, Jakab és Hegun vasvári várjobbágyok, s társaik: János fia István, Miklós fia Beycha, Wosos fia Wydus, Galambos fiai, Wosos unokái Galus, Imre és Teodolus a cseh háború idején a vasvári határ védelmében, Miklós ispán a stájer és cseh hadjáratban, végül Thyuch fiai, Bud, Tódor és Abrank, zalai várnépek az osztrák herceg elleni hadjáratban.⁵⁶

Hadi érdemeket szerzett, s ezért testvéreivel együtt a királyi serviensek közé emelkedett Erzsébet királyné Guna nevű szakácsa is, ki Patak vára ostroma alkalmából tette ki magát különböző fajta veszedelmeknek.⁵⁷

Számos hasonló oklevelet adott ki IV. László király. Bachaler comes Kapronca vár várnagya vérért ontotta a királyért, mikor a nevezett várbán egyes magyar bárók fogva tartották.⁵⁸ Ruh comes főként a cseh király ellen vívott háborúban tűnt ki.⁵⁹ Stíriában és Karintiában teljesített hadi szolgálatot Buzád nembeli Lancereth fia Herbordus.⁶⁰ Bálint és Péterke bakonyi erdőőrök számos alkalommal, de különösen Győr vára alatt a németek elleni harcban tüntették ki magukat, s ezért emelkednek a nemes serviensek közé.⁶¹ Leusták, Petrik, Petriszló, Márton, Nemyl és Bukta öt nehezéket fizető gömöri jobbágyfiak V. István hadjárataiban és Laa vára alatt harcoltak vitézül s ezért emelkedtek a

52 1268. ZW I. 100.; Reg. Arp. 1882. — 1268. HO VIII. 113.; Reg. Arp. 1881. — 1268. *Fejér* IV/3. 468.; Reg. Arp. 1878. — 1268 vagy 1269. OL DL 105.228.; Reg. Arp. 1892—1269.; ZW I. 105.; Reg. Arp. 1896. — 1269. HO 174.; Reg. Arp. 1897. — 1269. HO VIII. 118.; Reg. Arp. 1898. — 1270. ÁUO VIII. 292.; Reg. Arp. 1910.

53 1268. *Fejér* IV/3. 432.; Reg. Arp. 1581.

54 1269. Sopron vm. I. 32.; Reg. Arp. 1642.

55 1270. nov. 12. ÁUO VIII. 287.; Reg. Arp. 1987. — 1270. dec. 10. ÁUO XII. 6.; Reg. Arp. 1994. — 1270. HO VIII. 135.; Reg. Arp. 2005. — 1270. HO VI. 166.; Reg. Arp. 1914. — 1271. ZW I. 110.; Reg. Arp. 2135. — 1271. ÁUO VIII. 341.; Reg. Arp. 2128. — 1272. febr. 17. HO V. 46.; Reg. Arp. 2158. — 1272. febr. 17. ZIO I. 28.; Reg. Arp. 2161.

56 1271. aug. 16. Lépce. ZO I. 57.; Reg. Arp. 2099. — 1271. *Fejér* V/1. 137.; Reg. Arp. 2119. — 1272. jan. 6. Máramaros. *Fejér* V/1. 210. és V/2. 100.; Reg. Arp. 2149. — 1272. febr. 17. ÁUO VIII. 383.; Reg. Arp. 2160. — 1272. febr. 27. HO VI. 183.; Reg. Arp. 2167. — 1272. febr. 27. HO I. 56.; Reg. Arp. 2159. — 1272. *Smičiklas* V. 639.; Reg. Arp. 2220. — 1271. aug. 25. HO VI. 179.; Reg. Arp. 2104.

57 1272. ÁUO III. 275.

58 1272. (nov. 18. előtt) *Smičiklas* VII. 415.; Reg. Arp. 2322.

59 1273. máj. 29. HO VII. 139.; Reg. Arp. 2375.

60 1273. jún. 2. Gy F II. 302.; Reg. Arp. 2379.

61 1273. jún. 7. HO VIII. 151.; Reg. Arp. 2380.

nemes serviensek soraiba.⁶² Bened fia Bees a csehek által ostromlott Detre váránál szerzett érdemeket.⁶³ Benedek fia Apa a németek által elfoglalt Győr vára alatt, Léva vára előtt, honnét Ottokár cseh király csak nehezen menekült, és Detre vára alatt, ahol a cseh király ostromló seregét legyőzték, bizonyította be vitézségét.⁶⁴ Főként Győr vára alatt tüntette ki magát Gábor fia Salamon, ki már V. István hadjárataiban is részt vett.⁶⁵ Gábor fia Tamás mester főként Léva vára alatt, a cseh király elleni harcban tűnt ki.⁶⁶ Csongvai János fiai: András és Endre, Ipochné fiai Miklós és Yekminus és Zebene fia Dénes főként Detre váránál, a cseh király elleni harcban tüntették ki magukat s ezért a király a nógrádi várnépek közül a királyi serviensek közé emeli őket.⁶⁷ Kenéz fia János és Gergely fia Pál Csehországban vitézkedett s Hathalom városánál.⁶⁸ Detre vár alatt harcoltak s a cseh király seregéből foglyot ejtettek: Ják nembeli Ebed fiai Rénold és Ják, Benedek fiai Mike és Dénes.⁶⁹ Doroszló fia Doroszló mester IV. Béla, V. István és IV. László hadjárataiban vett részt, az utóbbinak főként a cseh király elleni hadjáratában tüntette ki magát.⁷⁰ Sebestyén tornai ispán érdemeit Kapronca váránál, Győr vára ostrománál és a cseh király támadásakor Detre váránál szerezte.⁷¹ Decsk fia András nógrádi várjobbágy többek között a németek által elfoglalt Győr várának megvívásakor tüntette ki magát, érdemeiért a IV. László a királyi serviensek közé emelte.⁷² Jaroszló fia Iván comes a tatárok betörésekor a cseh király ellen vívott háborúban vitézkedett, főleg a szlavóniai Szamobor földjén épített vár alatt.⁷³ Péter, mester sopróni és somogyi ispán akkor szerzett érdemeket, mikor Henrik bán fogva tartotta IV. Lászlót és az anyakirálynét, s a fővényi csatában, ahol Henrik bán elesett.⁷⁴ Mint sokan mások, a „németek” által elfoglalt Győr vára alatt harcolt Ders András is⁷⁵, valamint János fia Dege, ennek fiai, Endre és Pál, azonkívül Chama, János, Márton, Mycula fiai, István és Izsák, és Salamon fia Simon veszprémi várjobbágyok, Roland nádor serviensei, kik ezért királyi serviensekké lesznek.⁷⁶ Kondov-i Nemel fia Péter és Narad fia Benedek borsodi várjobbágyok a Morva folyónál a cseh király ellen harcolva, valamint Győr váránál tüntették ki magukat s ezért emelkedtek a királyi serviensek közé.⁷⁷ Szintén a serviensek közé emelkedik több gömöri várjobbágy: Opsa fiai András és Mihály, Hutizlaus fia Hazos, Tubul fia Heydricus, Gurguk fiai Bosdar és Pongrác, kik a cseh király ellen a Morva folyó mellett vívott csatában tüntették ki magukat, hol Bosdar és Pongrác testvére Simon el is esett. Az oklevél szövege szerint öröklött, vásárolt és szerzett földjeikkel együtt emelik ki őket a gömöri vár kötelékéből.⁷⁸ Tódor fiai, Pós comes és Domokos mester a cseh király emberei által elfoglalt győri vár alatt tüntették ki magukat s ezért részesülnek birtokadományban.⁷⁹ A Gréc hegyi civisek megvédték a Gréc-hegyi várat a cseh király emberei ellen. Ezért s elszenvedett káruk pótlására László király nekik adta

62 1274. jan. 31. ÁUO IV. 33.; Reg. Arp. 2453.

63 1274. febr. 10. HO VIII. 158.; Reg. Arp. 2454.

64 1274. febr. 16. ÁUO IX. 51.; Reg. Arp. 2455.

65 1274. (febr. 22—szept. 3. közt.) ÁUO XII. 94.; Reg. Arp. 2471.

66 1274. (febr. 22—szept. 3. közt) ÁUO XII. 105.; Reg. Arp. 2476

67 1274. (febr. 22—szept. 3. közt) *Fejér* VII/4. 149.

68 1274. (febr. 22—szept. 3. közt) HO VIII. 167.; Reg. Arp. 2458.

69 1274. máj. 31. ÁUO IX. 58.; Reg. Arp. 2505.

70 1274. júl. 18. ÁUO IX. 60.; Reg. Arp. 2514.

71 1274. szept. 25. ÁUO XII. 90.; Reg. Arp. 2555.

72 1274. szept. 25. HO VI. 199.; Reg. Arp. 2554.

73 1274. (dec. közepe) *Smítklas* VI. 99.; Reg. Arp. 2565.

74 1274. dec. 31. ÁUO IV. 37. és IX. 73.; Reg. Arp. 2569.

75 1274. Reg. Arp. 2578.

76 1275. (ápr—máj.) *Fejér* VII/2. 37.; Reg. Arp. 2598.

77 1275. (jún. 17—szept. 3.) HO VI. 205.; Reg. Arp. 2609.

78 1275. (jún. 17—szept. 3.) HO VII. 158.; Reg. Arp. 2605.

79 1275. júl. 29. OL DL 40.126.; Reg. Arp. 2626.

a zágrábi vár birtokából Kubila falut.⁸⁰ Ougcha-i András fiai Péter és Farkas, Farkas fia Endre pozsonyi várjobbágyok, s egyúttal Tamás szlavón bán familiáris katonái, Detre és Laa vára alatt vitéztek. Detre vára alatt Péter meg is sebesült. Jutalmuk: a pozsonyi várnak egy, a Csallóközben fekvő üres földdarabja.⁸¹ Péter fiai is a cseh király elleni háborúban tüntették ki magukat, s jutalmazásukra a király visszavesz egy darab földet István fiaitól, Rachtól és Leustáktól.⁸² Kázmér comes fiai Pongrác és Péter több hadjáratban szolgáltak, s megvédték Csejte nevű saját várukat, mikor a csehek a többi Vágon túli várat elfoglalták. Ezért visszakapják egy elidegenedett földjüket.⁸³ Gabrianus fiai: Domokos, Jakab és Gabrianus, kik kitűntek a belső háborúban s a csehek elleni háborúban, főleg pedig Győr ostromakor, hol meg is sebesültek — vitéségükért visszakapják a Duna szigetén levő üres Szent Pantaleon monostort.⁸⁴ A cseh király elleni hadjáratban szereztek érdemeket, s ezen érdemeikért kaptak földet Miskóci Mihály fiai: Péter és Sándor.⁸⁵ Ják nembeli Ebed fia Ják comes V. István király idejében is részt vett minden hadjáratban, s különösen a morvamezei csatában tüntette ki magát. Ezért a vasvári várnépek egy lakatlan földjét kapja.⁸⁶ Dorog fia Péter comes V. István idején Bodony alatt tüntette ki magát, Lőrinc és Miklós nevű testvérei pedig a morvamezei csatában, ezért visszakapják Bihar megyében fekvő örökölt földjüket.⁸⁷ A morvamezei csatában természetesen sokan kitüntették magukat és szereztek érdemeket, így Ipolitus comes fiai Ugra mester, Miklós, Bálint és Ipolitus mester éliási nemesek,⁸⁸ Jákó comes fiai András és Jákó mesterek,⁸⁹ Izsép fia János comes⁹⁰, Jurényi Vid fia Vencel és László⁹¹, Hunt comes fia Demeter comes⁹², Ilarus fia Gergely ispán⁹³, Péter fia Dénes mester, ki a csatában a lováról az ellenség által letaszított Csák Máté nádort megmentette⁹⁴, Szoboszló fia Péter⁹⁵, Keza fia Jakab királyi solymár⁹⁶, Ambrus fia Hegun comes s ennek fia Goganus bán⁹⁷, Lőrinc comes fia Miklós zólyomi ispán⁹⁸, Endre fiai, az Ormósnak nevezett Miklós, András, Mihály, a kis Miklós és rokonai, András fiai Péter és Farkas, Myxa és fia János, Budrug fia Lampért, Wata-i György fia Bánk és Magyar-i Chekud fia János a pozsonyi vár jobbágyai⁹⁹, Wytk fia Wytk¹⁰⁰. Fulkus fia István, Simeon fia Jakab, Batyz fia Péter és Vogus fia Moyus Komárom megyei várjobbágyok¹⁰¹, Tamás fia Fülöp mester¹⁰², András comes fia András comes¹⁰³, Benke fiai Miklós comes, Fülöp és Jakab, kik emellett a tatárok betörése idején is kitüntették magukat¹⁰⁴, Marthanka fia János és testvére Balázs, kik még a kunok elleni harcban is kitüntették magukat¹⁰⁵.

80 1275. aug. 11. *Směčklas* VI. 121.; Reg. Arp. 2631.

81 1275. (dec. 10. után) H Oklt. 71.; Reg. Arp. 2664.

82 12(76) (febr.—júl. között) HO VII. 160.; Reg. Arp. 2711.

83 1276. szept. 3. előtt. HO VI. 219.; Reg. Arp. 2734.

84 1277. júl. 28. előtt. ÁUO IV. 79. és IX. 175.; Reg. Arp. 2794.

85 1278. jan. 1. Buda. *Fejér* V/2. 470.; Reg. Arp. 2840.

86 1278. aug. 30. ÁUO IX. 198.; Reg. Arp. 2891.

87 1278. szept. 1. ÁUO IX. 196.; Reg. Arp. 2895.

88 1278. ÁUO IV. 96.; Reg. Arp. 2398.

89 1279. jún. 23. előtt. *Sztáray* O I. 20. és 21.; Reg. Arp. 2955. és 2961.

90 1279. (jún.—aug.) HO III. 28.; Reg. Arp. 2977.

91 1279. (jún. 23. előtt) *Fejér* V/2. 500.; Reg. Arp. 2953.

92 1279. (jún.—aug.) *Fejér* V/2. 555.; Reg. Arp. 2968.

93 1279. júl. 15. után) Reg. Arp. 2992.

94 1279. (szept. 3. után) ÁUO IX. 223.; Reg. Arp. 3005. „... de equo suo eiectum ab acie opposita”

95 (1279) okt. 2. Torna. Mon. Strig. II. 266.

96 1279. dec. 29. HO VI. 249.; Reg. Arp. 3020.

97 1279. (december) *Fejér* V/2. 559.; Reg. Arp. 3017.

98 1280. aug. 17. előtt. Zi O I. 44.; Reg. Arp. 3062.

99 1281. aug. 30. H. Oklt. 90.; Reg. Arp. 3114.

100 1283. (jún. 24. előtt.) Gy F III. 24.; Reg. Arp. 3230.

101 (1284. márc. 10. előtt) Mon. Strig. II. 177.; Reg. Arp. 3295.

102 1284. júl. 27. HO VI. 302.; Reg. Arp. 3324.

103 1287. (márc. 27. után) ÁUO IX. 450.; Reg. Arp. 3439.

104 1287. ápr. 19. Kubinyi II. 30.; Reg. Arp. 3444.

105 1287. (jún. 23. előtt) HO VI. 325.; Reg. Arp. 3447.

IV. László uralkodása idején a másik nagy érdemszerző ütközet a kunok ellen vívott hódtavi csata volt, mely máig sem tisztázott időpontban, 1280-ban vagy 1282-ben zajlott. Ebben vitézkedett Buzád nembeli Buzád fia Ochuz comes¹⁰⁶, Demján fiai Miklós és Pasca, kik Zelench váránál a lázadó Finta ellen is harcoltak¹⁰⁷, Inuk, Tubul, Éliás, Bolya és Péter Ásgút-i királyi erdőőrök¹⁰⁸, Ilmeres fiai Gepus és Simon Nyás falubeli királyi erdőőrök¹⁰⁹, Ine fia Herbordus, ki még Gede vára alatt is kitüntette magát¹¹⁰, Zsidó testvére István, a királyné tárnokmestere¹¹¹, Albert fiai János, Ivánka, Iván és Miklós, az esztergomi érsek serviensei, Wosa fia Gergely, Máté, Benedek, Dáma fia Péter és István fia Orbán királyi udvarnokjobbágyok, Benedek fia Gyurgus, Colinus veszprémi archidiaconus serviense, Pál fia Hagou, Fülöp, Pazar fiai Márton és Martonos és Mihály fia Sándor királyi udvarnokok, kik a csehek elleni háborúban is kitüntették magukat¹¹², Jurk fia Dénes, ki szintén vitézkedett a csehek elleni háborúban is¹¹³, a Talpasnak nevezett Tamás mester, ki a kunokat a havasokon túl is üldözte s Leznek krakkói herceg megsegítésekor is kitüntette magát¹¹⁴, valamint az aranyosi székelyek, kik később a tatár betörés idején több mint 1000 embert szabadítottak ki a tatárok fogságából.¹¹⁵

Az 1285-ben bekövetezett tatár betörés idején is nyílt alkalom a hadi érdemek szerzésére. Ekkor tüntették ki magukat Meggyes fiai, Péter és Miklós, kik Lóránd erdélyi vajda seregében teljesítettek szolgálatot¹¹⁶, és Zeud fiai, Csépán és Iváncs királyi tárnokjobbágyok.¹¹⁷

Általában a „cseh király” ellen harcokban szereztek érdemeket Wech fia Bagun castrensis¹¹⁸, valamint palásti Guze fiai: Álmos és Fábián honti várjobbágyok.¹¹⁹ A hűtlen pozsonyi comes elleni harcban vált ki Jakab, a pozsonyi vár suburbiumának bírása.¹²⁰ A hűtlen Finta elleni harcban Gede vár ostrománál tüntette ki magát János nádor több milese: Ertug fiai, Weyt-nek mondott Miklós, Wernhard, Sebret és Konrád¹²¹, Leusták mester fiai, Roland királyi lovászmester és Dezső, Olivér mester fiai, Rénold és Miklós, akik emellett az egresi monostornak a kunok elleni történt védelmében is kitűntek¹²², valamint Orbán fia János, gömöri várszolga.¹²³

Más vitézek „a határok védelmében” szereztek érdemeket, mint Csákányi Mojsa fia László és testvérei, Pósa fia Péter és tetsvérei és Bunch várjobbágy¹²⁴, továbbá Budulo fia Pósa és rokona Botou várjobbágyok.¹²⁵ Márton fiai, János és Benedek nógrádi nemesek főként a havasokon túl, a tatárok országának határán szereztek érdemeket.¹²⁶ A hűtlenek által elfoglalt Scelench vár ostrománál harcolt a Bereg megyei Mátyás fia László,¹²⁷ Borostyánkő vára ostromakor szerzett érdemeket Mogor-i András két fia, Péter és Farkas pozsonyi vár-

106 1283. máj. 13. ZO I. 590.; Reg. Arp. 3219.

107 1283. máj. 22. Reg. Arp. 3221.

108 1283. szept. 21. H. Okl. 99.; Reg. Arp. 3266.

109 1283. szept. 21. OL DL 84.785.; Reg. Arp. 3265.

110 1284. HO VI. 311.

111 1284. ÁUO IV. 264.

112 1285. márc. 21. Reg. Arp. 3354.

113 1287. márc. 25. ÁUO XII. 453.; Reg. Arp. 2433.

114 1288. szept. 3. előtt. *Fejér* V/3. 409.; Reg. Arp. 3499.

115 1289. szept. 18. Székely O I. 21.; Reg. Arp. 3534.

116 1285. máj. (27.) (Gyula)fehérvár. Székely O. IV. 2.; Reg. Arp. 3362

117 1285. júl. 18. ÁUO IV. 276.; Reg. Arp. 3368.

118 1279. (jún—aug.) Reg. Arp. 2985.

119 1281. Palásthyak I. 12.; Reg. Arp. 3128.

120 1280. (aug. 17. előtt) ÁUO IV. 217.; Reg. Arp. 3061.

121 1281. ÁUO IX. 297.; Reg. Arp. 3126.

122 1283. *Fejér* V/3. 207.; Reg. Arp. 3276.

123 É. n. HO VIII. 277.; Reg. Arp. 3609.

124 1281. jan. 25. HO VIII. 210.; Reg. Arp. 3093.

125 1287. (jún. 23. előtt) HO IV. 71.; Reg. Arp. 3446.

126 1286. jún. 27. HO VI. 315.; Reg. Arp. 3410.

127 1282. Zi O I. 49.; Reg. Arp. 3190.

jobbágy¹²⁸, Péter fia Mixa, István fia Mihály és Sándor fia Tamás.¹²⁹ Gerendi Sámson fia Péter comes különösen a lázadó szepesi népek által ostromolt szepesi vár védelmében szerzett érdemeket, hol meg is sebesült.¹³⁰

III. András király idejéből is maradtak ránk hasonló oklevelek, bár lényegesen kisebb számban. Az ő uralkodása alatt elsősorban az osztrák herceg elleni háborúban lehetett érdemeket szerezni. Így Vörös Ábrahám, ki vitézségéért Újvár megyét kapta¹³¹ Gárdony fia Gárdony comes¹³², Tódor fia Péter¹³³, Jákó fiai András és Jákó comesek¹³⁴, Dénes nádor fia Dénes comes¹³⁵, Ákos nembeli Gurk fia Sándor¹³⁶ Luče-i Chugud fia András királyi udvarnok¹³⁷ és Mersa comes fia Benedek.¹³⁸

Vitális fiai, Herbordus és János Boro várának ostroma alkalmából tüntették ki magukat¹³⁹, Ábrahám fia Miklós zólyomi jobbágyfiú pedig a király „valamennyi” hadjáratában részt vett.¹⁴⁰

Nemcsak a király, hanem egyháznagy is adott birtokadományt vitézi cselekedetért, így András győri püspök Anthyas fiainak, Sebe és Jakab szombathelyi püspöki jobbágyoknak, akik érdemeket szereztek Szombathely védelmében.¹⁴¹

Hadi érdemeknek számított az is, ha valaki a király ügyét támogatva megsebesült, fogságba esett, megkínózták, vagy kárt szenvedett. Így Mihály bolondói ispán a tatárokkal, Rákos mezején vívott első összecsapásban, kilenc sebet kapott s a sebek forradásai az oklevél kiadása idején is láthatók voltak rajta.¹⁴² György ispán fia Sándor mester a tatárjárás idején a király parancsának teljesítése közben megsebesült. Ezért 20 ekealja lakatlan földet kap.¹⁴³ Miklós comes fiai, Ábrahám és Mihály, valamint Tamás comes fiai, Tamás és Bertalan kora ifjúságuktól kezdve híven szolgálták Béla királyt, követségekben jártak el, a tengerpartra is elkísérték, s a harcok során „halálos” sebeket szenvedtek.¹⁴⁴ Sándor fia Kozma ispán megsebesült a tatárok ellen vívott ütközetben, majd az osztrák herceg ellen vívott harcokban, ahol fogságot is szenvedett. Ez utóbbi harcokban 15 sebet kapott és egyik szemét is elvesztette.¹⁴⁵ Mikud bán Mínen és Kirchshlag vára ostroma közben a jobb kezén és jobb oldalán lándzsadöfés által súlyosan megsebesült, jobb lábát kődobás törte össze, bal lábszárát lándzsával szúrták át.¹⁴⁶ A Gurka ispán nemzetségéből való Péter fia Oltumanus az ausztriai hadjáratban Waltersdorf vára alatt vitézül harcolt, Kirschlag vár ostrománál pedig Moys mester seregében olyan súlyosan megsebesült, hogy jobb keze megbénult.¹⁴⁷ Bertrand comes az osztrák herceg elleni hadjáratban fogságot szenvedett.¹⁴⁸ Leusták fia Herbordus az Ottokár király elleni háborúban fogságba esett, s onnét csak 100 márka váltságdíj kifizetése

128 1284. jan. 10. Borostyánkő vár alatt. H. Oklt. 96.; Reg. Arp. 3283.

129 (1284.) febr. 16. Borostyánkő vár alatt. H. Oklt. 101.; Reg. Arp. 3291.

130 1289. HO VI. 341.; Reg. Arp. 3545.

131 1291. jún. 24. Apponyi O. I. 16. és 18.

132 1291. jún. 29. HO VIII. 295.

133 1291. aug. 24. Neusiedl. Urk. Burg. II. 250.

134 1291. aug. 26. HO VI. 368.

135 1292. márc. 27. HO VI. 381.

136 1292. jún. 16. OL DL 50.545 és 38. 923

137 1297. ÁUO X. 258.

138 1300. HO VIII. 450.

139 1298. ÁUO V. 77.

140 1295. *Fejér* VI/1. 345.

141 1291. márc. 18. Győr. Urk. Burg. II. 232.

142 1244. jan. 26. Albe. HO I. 22.; Reg. Arp. 756.

143 1245. aug. 8. Balogd falunál. Adatok az egeri egyházmegye történetéhez. (Szerk.: *Kandra Kabos*) I. k. Eger 148. o.; Reg. Arp. 815.

144 1245. dec. 12. *Fejér* IV/1. 384.; Reg. Arp. 823.

145 1245. *Fejér* IV/1. 390.; Reg. Arp. 820.

146 (1251—1270 közt) *Fejér* V/2. 496.; Reg. Arp. 1666.

147 1252. ápr. 22. ÁUO VII. 338.; Reg. Arp. 968.

148 1257. *Fejér* IV/2. 427.; Reg. Arp. 1171.

ellenében szabadult. A váltságdíj kifizetéséig fiát, Miklóst és Leuka fiát Leut hagyta kezésül. A fogságban meg is kínozták: egyik fülét levágták és két fogát kihúzták.¹⁴⁹ Pósa mester fiai, Pósa és Saark János udvari apródok, rajki nemesek az osztrák herceg elleni háborúban tüntették ki magukat, s a bécsi kapu előtti harcban „halálos” sebeket kaptak.¹⁵⁰ Iteimer fia Imre comes a szerb király elleni hadjáratban két „halálos” sebet kapott: egy lándzsaszúrást a jobb térde felett s egy nyíllövést a bal lába sarkába.¹⁵¹ Joachim a cseh király elleni háborúban Nyitra váránál fogságba esett.¹⁵² V. István serviense Ubul fia Mihály jobbkezét hajtógép által kilőtt nyíl, ballábát pedig lándzsaúrta át.¹⁵³ Sági Kalianus fiai, Anyanus és Us, valamint Us fia János szolgagyőri castrensissek már V. István idején kitüntették magukat a bolgárországi hadjáratban, majd Győr vára ostrománál megsebesültek: a vár megmászása közben kődobások és hajtógép kilötte nyilak által. Jutalmuk: a várnépi állapotból egyenesen a királyi serviensek közé emelkednek.¹⁵⁴ Szintén Győr vára alatt sebesülnek meg nyíllövések és kődobások által a Gencs falubeli Karachinus fiai, Máté, Miklós és Tamás, valamint Csek fia Basa várjobbágyok, kik korábban V. Istvánnak a cseh király elleni háborújában kitüntették magukat, majd jó szolgálásokat tettek Gergely mester vasvári ispánnak Németország határán.¹⁵⁵ Győr várának ostromakor sokan mások is megsebesültek. Így Ipolitus comes fia Ugra¹⁵⁶, Compoldus comes fia Péter mester, a királyi asztalnokok kancellárja, ki „nem félt a kövektől és lövedékektől”, s kinek három serviense elesett¹⁵⁷, Simon fia Jób mester, a szakácsok rektora¹⁵⁸, Ivánka fia Pál, Iváncs fiai, Péter és Mikó, abaújházi várjobbágyok, kik a király szeme láttára „félholtan” maradtak a csata helyén¹⁵⁹, Bense fia Sebestyén tornai ispán, ki a Rábca mellett, Detrekő és Szombathely mellett is vitézül harcolt s Győrnél „halálos” sebeket kapott¹⁶⁰, Machunka fia Balázs comes és János, valamint Syk fia Hazaus, kik részt vettek a bolgárországi és a cseh király elleni hadjáratokban is¹⁶¹, Márton fia Miklós, aki Laa vára alatt is harcolt¹⁶², berencsi Ábrahám fia András mester, aki a Rába és Rábca közti harcokban is részt vett, testvére János pedig német fogságba esett¹⁶³, valamint Erb fiai Pál, Roland, Lampért, Balázs és testvéreik.¹⁶⁴

Géth comes fia Vid Detrekő vára alatt vitézül harcolva „halálosan” megsebesült. Ő és atyja részt vettek IV. Béla, V. István és IV. László hadjárataiban.¹⁶⁵ Márk comes fia Batiz comes a lázadó Márk fia Rolandust a szepesi várban megostromolta, meghódolásra kényszerítette s eközben ő maga és 24 embere megsebesült.¹⁶⁶ Roland comes(!) nyitrai várjobbágy Nyitra várának elfoglalásakor a németek fogságába esett testvéreivel és rokonaival együtt és minden vagyonát elvesztette.¹⁶⁷ Szombat fia Miklós a hűtlen Pál fia Gregen elleni harcban megsebesült s fogságba is esett. A fogságból 40 márka váltságdíj elle-

149 1263. HO VII. 87.; Reg. Arp. 1388.

150 ? febr. 2. OL DL 67.606.; Reg. Arp. 2691.

151 1271. szept. 7. Buda. ZO. I 57.

152 1271. HO VII. 123.; Reg. Arp. 2122.

153 1271. *Fejér* V/1. 105. és 160.; Reg. Arp. 2120.

154 1273. jún. 21. *Fejér* VII/2. 73.; Reg. Arp. 2382.

155 1273. júl. 27. HO II. 12.; Reg. Arp. 2395.

156 1273. szept. 27. Reg. Arp. 2412.

157 1273. okt. 31. ÁUO IX. 22.; Reg. Arp. 2420.

158 1273. HO VI. 194.; Reg. Arp. 2431.

159 1274. aug. 21. *Enchiridion* 171.; Reg. Arp. 2537.

160 1274. aug. 21. OL DL 105.224.; Reg. Arp. 2534.

161 1274. aug. 24. Reg. Arp. 2542.

162 1275. szept. 27. *Fejér* V/2. 267.; Reg. Arp. 2650.

163 1276. (szept. 2. után) ÁUO XII. 166.; Reg. Arp. 2740.

164 1282. júl. 10. ÁUO IV. 237.; Reg. Arp. 3148.

165 1274. ápr. 19. Reg. Arp. 2490.

166 1275. ápr. 3. *Fejér* V/2. 238.; Reg. Arp. 2596.

167 1275. máj. 30. Reg. Arp. 2601.

nében szabadult ki.¹⁶⁸ Herceg fia Imre mester a János mesternek a cseh király ellen a soproni határra küldött seregében harcolva ejtett foglyot és sebesült meg.¹⁶⁹ Ludány nembeli Szoboszló fia Péter a morvamezei csatában vitézkedve sebesült meg.¹⁷⁰ Benedek comes fia Péter bán Szombathely alatt sebesült meg, s a királytól elszakadni akaró horvátokat és „Dráván túli embereket” visszakényszerítette a király uralma alá.¹⁷¹ Pércsi Csépán fia Dénes a hűtlen Dávid fia Finta elleni harcban, a Scelench nevű vár ostroma közben sebesült meg.¹⁷² Ugyanitt sebesült meg kődobástól Kinizsi Orod fia Gentyr¹⁷³, Röjtök fiai, Péter, Miklós, András és Petre udvarnokjobbágy fiúk, kik a morvamezei csatában is részt vettek és a kunok felkelése idején Swynwar castellumban teljesítettek szolgálatot¹⁷⁴ és Mihály fia Máté, aki a jobb lábán sebesült meg.¹⁷⁵

Miklós galgóci comes testvére Sebestyén elesett Győr vára ostromakor, ő maga a morvamezei csatában a lábán lándzsadőfést szenvedett, Zelench vára ostromakor kődobástól az arcán sebesült meg és két foglyot ejtett. Harcolt a felkelő kunok ellen is.¹⁷⁶ Péter fia a Fatra-nak nevezett Miklós és Imre fia Mihály, a királyi lovászok és tálhordók comese megsebesültek a cseh király elleni csatában: Miklós arca közepét lándzsa járta át, Mihályt pedig az ellenség lándzsája levetette lováról. A szentlőrinci egyháznak a felkelő kunok elleni védelmében 37 serviensük kapott sebet, vagy halt meg, rokonuk, Sebestyén, Győr vára ostrománál esett el.¹⁷⁷ Adorján fia Sándornak jobb karját Borostyán vára ostromakor nyíl ütötte át.¹⁷⁸ Kozma fia Lőrinc comes a kunok elleni hődtavi csatában „halálos” sebet kapott.¹⁷⁹ Osl nembeli Imre mester fia Gely Henrik bán fiai ellen harcolva Borostyán vára alatt rokonaival együtt fogságba esett s onnét csak 200 márka váltságdíj fejében tudta magát kiszabadítani.¹⁸⁰ Csépán fia Pál és Votk fia Bodó szolgálgyőri várjobbágyok a morvamezei csatában sebesültek meg.¹⁸¹ Simon fia György mester a Pirusnak nevezett Péter mesternek hadi szolgálataiért földet adományoz. Péter a László királyhoz hűtlen Márk fia Loránd elleni harcban György mester oldala mellett harcolt és „halálosan” megsebesült. Ezután a csehek elleni harcban is több sebet kapott. A kunok elleni küzdelemben megint György mester oldalán harcolt s kard és tör által számos sebet kapott.¹⁸² Fiacsa fia Damján lipthói jobbágyfiú Kázmér fia Péter comes vára alatt kődobástól sebesült meg.¹⁸³ István fia Péter, Agud fia Péter, rokonuk Fábrián és nagybátyjuk Jakab pap, királyi káplán földadományt kapnak, mert István fia János elesett, Fábrián pedig megsebesült.¹⁸⁴ Bakonyi István comes Borostyán vára alatt sebesült meg.¹⁸⁵

Sághy Vendég fiai Rohrau vára alatt kődobások által szenvedtek súlyos sebeket.¹⁸⁶ Simon fia György mesternek az osztrák herceg elleni háborúban több rokona és serviense „halálos” sebet kapott s alig menekültek meg a haláltól.¹⁸⁷

168 1278. Reg. Arp. 2902.

169 1279. (jún—aug.) *Fejér* V/2. 493.; Reg. Arp. 2987.

170 1280. aug. 1. ÁUO IX. 274.; Reg. Arp. 3057.

171 1281. ápr. 24. *Smičiklas* VI. 401.; Reg. Arp. 3104., 3105., 3107.

172 1282. aug. 10. ÁUO IV. 239.; Reg. Arp. 3158.

173 1282. (szept. 3. előtt) TT 1883. 211.; Reg. Arp. 3169.

174 1283. márc. 10. Erzsébetfalva. HO VI. 289.; Reg. Arp. 3212.

175 1287. márc. 18. Reg. Arp. 3431.

176 1283. máj. 13. ÁUO IX. 276.; Reg. Arp. 3220.

177 1284. jan. 12. ÁUO IX. 380.; Reg. Arp. 3284.

178 (1284.) febr. 16. Borostyánkő vár alatt. *Fejér* V/3. 460.; Reg. Arp. 3292.

179 1284. aug. 2. Reg. Arp. 3330.

180 1287. (aug. 25. után) HO VI. 323.; Reg. Arp. 3458.

181 12(8)7. ÁUO IX. 177.; Reg. Arp. 3463.

182 1288. Dipl. Saros. 301.

183 (1289. febr. 23. előtt) Reg. Arp. 3516., 3540.

184 *É. n. Zi O I.* 452.; Reg. Arp. 3606.

185 1290. ÁUO IV. 352.; Reg. Arp. 3564.

186 1291. aug. 2. Sopron vn. I. 55.

187 1291. szept. Dipl. Saros. 304. „...lethalia excipientes vulnera, vix mortis periculum evaserunt...”

Gutkeled nembeli Pál comes fia Lothard bán a kunok elleni harcban a lábán sebesült meg.¹⁸⁸ Jakab comes fia Miklós Pozsony vára ostromakor sebesült meg.¹⁸⁹ Csányi Máté fia István, Bécs alatt szenvedett súlyos sebesülést.¹⁹⁰ András comes fia Ivánka mester több hadjáratban és várostromban tűnt ki s egy évig fogságban is volt a királlyal együtt.¹⁹¹ Pál honti prépost testvérének, Vidnek harc közben egyik lábát megcsonkították.¹⁹² Szentgyörgyi Ábrahám comes serviense László nemcsak vérént ontotta ura érdekeit védve, hanem ura várainak visszaszerzése érdekében egyetlen fiát, Istvánt is túsul adta.¹⁹³ Fusy-i Vinculo fia Pál comes az osztrák herceg ellen viselt hadjáratban hajítógép által kilőtt nyíl által vállán és lábán szenvedett „halálos” sebesülést.¹⁹⁴ Miklós fia László comes a király kiszabadítása érdekében magát fogságba adta, saját kiszabadításáért 200 márkát fizetett. A váltságdíj kifizetéséig fiát hagyta túsul, ki a rossz levegő miatt a fogságban megbetegedett s meg is halt.¹⁹⁵ Gutkeled nembeli István mester Bécs vára alatt kapott „halálos” sebet.¹⁹⁶ Marcheus comes fia Csépán az Albert osztrák herceg szövetségében Adolf német király ellen vívott háborúban ontotta vérént, testvére Ehellós pedig elesett.¹⁹⁷ Baas fia János Tolna megyei nemes a királyért harcolva négy „halálos” sebet kapott. Mellkasába a vállá mellett lándzsát döftek, nyíl fúrta át jobb kezét, s kardvágás által kétszer sebesült meg a fején.¹⁹⁸ Demeter zólyomi comes serviensét, Madács fia Pált több várostromban kőhajítás érte a lábán.¹⁹⁹

Simon fia György a vitézségéért Leszko krakkói hercegtől kapott földadományt. Györgyöt IV. László küldte a krakkói herceg segítségére s ő a Leszko szövetségében vívott győzelmes harcok során megsebesült.²⁰⁰

Vitézeik vére hullatását az egyháznagyok is földbirtokkal jutalmazták. Így Hermannus pannonhalmi apát Heminus comes officálisnak vére hullatásáért s ifjú kora óta teljesített szolgálataiért adott birtokot.²⁰¹

A sebesüléshez, fogsághoz hasonlóan a királyok és főurak az értük szenvedett *károkat* is birtokadományokkal viszonzták. Így Tamás váci püspök testvére János comes azért kap földadományt IV. Lászlótól, mert miközben a visegrádi várát őrizte — birtokait elpusztították.²⁰² IV. László a Pozsony megyei Péter fia János comesnak adományozta a Henrik-fiak Pozsony megyei Modor nevű prédiáját szolgálataiért. János comes a Pozsony megyét pusztító Apor vajdát rokonai segítségével legyőzte, Pozsony várát visszafoglalta. A vajda Pozsony megye kétszeri feldúlásával János comesnek kétszer ezer márka kárt okozott.²⁰³ Bazini Kozma comes birtokkal adományozza meg László nevű serviensét, mert az megmentette életét. Eközben László összes birtokait elvesztette és népei (populi sui) is súlyos károkat szenvedtek.²⁰⁴

188 1202. jún. 22. OL DL 40.208.

189 1280. VII. 16. IV. László oklevele, átírásban III. András 1292. júl. 9-i oklevelének 15. századi egyszerű másolatában. OL DL 40.209.

190 1293. okt. 6. HO VIII. 327.

191 1294. febr. 9. OL DL 58.431.

192 1294. *Fejér* VI/1. 288.

193 1295. máj. 29. Mon. Strig. II. 372.

194 1295. júl. 6. és júl. 23. között. *Kardásonyi-Kristó* 7—9.; OL DL 95.541.

195 1295. ÁUO X. 184.

196 1298. ÁUO X. 295.

197 1299. aug. 3. Buda. OL DL 38.135.

198 1299. ÁUO V. 204.

199 1300. aug. 17. OL DL 105.265.

200 1287. Krakkó. Dipl Saros 298.

201 1288. PR II. 416.

202 1284. (szept. 2. után) Reg. Arp. 3334.

203 1287. jan. 25. ÁUO XII. 451.; Reg. Arp. 3420.

204 1291. ÁUO X. 64.

A királyi haderő vonulása is okozhatott súlyos károkat. IV. László 17 mansiót adományoz a veszprémi püspökségnek kárpótlásul azokért a károkért, melyeket az átvonuló nagy királyi sereg a püspökség birtokain okozott. A veszprémi püspökség tehát „negatív hadi érdem”-ért a királyi hadsereg okozta károk elviseléséért részesül birtokadományban.²⁰⁵

Az eddig vizsgált adományozó oklevelekben is előfordult, hogy a megadományozott *hozzátartozójának hősi halála* vagy *veszedelme* is hadi érdemnek számít. Az 1222-es Aranybulla 10. cikkelye szerint a hadban elesett főúr fiát és testvéreit a király köteles volt megjutalmazni. Ha serviens halt hősi halált, hozzátartozóinak megjutalmazását a király tetszésére bízták. Vegyünk szemügyre néhány olyan oklevelet, ahol kifejezetten ez minősül főérdemnek. Farkas, Péter és János testvérek közül Farkas és Péter II. András király oroszországi hadjáratában elesett. Fivére halála fejében János erdőadományban részesül.²⁰⁶ Fábián fiainak, Creyniknek és Andornaknak „társa”, Vince fia István, Béla ifjabb király oroszországi hadjáratában esett el. Ezért a király Fábián fiait megerősíti egy vitás földdarab birtokában.²⁰⁷ Ambrus ispán testvére Jakab ispán elesett a tatárok elleni harcokban, ő maga pedig súlyosan megsebesült.²⁰⁸ Ezért adományt kap. Pagha-i Marcell érdemének számít, hogy egyik rokona halálos veszedelembé jutott a németek betörése idején.²⁰⁹ Deme és fiai, Péter és Foderus (?) visszakapják elvesztett földjüket, mert rokonaik, Máté és Martonos elestek a tatárok ellen vívott harcokban.²¹⁰ István és Miklós azért részesülnek földadományban, mert a király egyik oroszországi hadjáratában apjuk, File bán, fogságba esett és a kínzásokba belehalt.²¹¹ Premysl és testvére Nosk trencsényi várjobbágyok a tatárjáráskor Bagamér trencsényi várjobbágy oldalán harcoltak a trencsényi vár és a határok védelmében. Később a morvaországi hadjáratban vettek részt a király vejének, Rasztyzláv hercegnek seregében s e hadjáratban Nosk elesett. Jutalmul Premysl és Nosk fiai: S(er?)adok és Balázs a királyi serviensek közé emelkednek.²¹² István és Mike honti várjobbágyok egy a honti várhoz tartozó földet kapnak, mert testvérük Csépán elesett a király egyik hadjáratában, ők pedig szolgálatokat tettek a vártól elidegenített javak visszaszerzésében.²¹³ A fehérvári Adolf elesett a németek elleni harcokban. Fia, apja érdemeiért, két malmot kap.²¹⁴ Herardus főlovászmester, trencsényi ispán kérésére a király földadományban részesíti Herardus serviensét, Márton fia Tamás Vas megyei nemest, mert annak testvére, Wolfram, a király szolgálatában elesett.²¹⁵ Farkas ispán fiainak, Dénes ispánnak és Miklósnak egyik érdeme az, hogy apjuk a sajói ütközetben elesett. Emellett különböző hadjáratokban szereztek érdemeket.²¹⁶ Izsák fia Junk ispán és Jaxa fia Péter, Junk unokaöccse azért kapnak földadományt, mert Junk megsebesült és Stájerországban fogságba esett, Jaxa pedig az osztrák herceg ellen vívott háborúban meghalt.²¹⁷ Márk érdeme — István ifjabb királynak tett hű szolgálatai mellett —, hogy testvére Domokos egy stájerországi vár ostrománál megsebesült és meg-

205 1275. (szept. 3. előtt) ÁUO IV. 53.; Reg. Arp. 2638.

206 1212. OL DL 41.248.; Reg. Arp. 278.

207 1231. ZO I. 6.; Reg. Arp. 480.

208 1244. szept. 29. ÁUO XI. 331.; Reg. Arp. 774.

209 1245. jún. 17. „Albe”. Sopron vm. I. 19.; Reg. Arp. 809

210 1247. *Fejér* XI. 447.; Reg. Arp. 870

211 1250. (dec. 29.) *Fejér* IV/2. 65. és X/3. 252.; Reg. Arp. 939. „...ab hostibus captus, et diversis cruciatibus intermentus, diem miserabiliter clausit extremum”.

212 1259. HO VI. 97.; Reg. Arp. 1226.

213 1261. aug. 11. HO VIII. 81.; Reg. Arp. 1263.

214 1261. Reg. Arp. 1272.

215 1265. ÁUO VIII. 122.; Reg. Arp. 1466.

216 1266. *Fejér* IV/3. 320.; Reg. Arp. 1507.

217 1266. *Smičičlas* V. 411. és XI. 485.; Reg. Arp. 1511.

halt.²¹⁸ Symarch és fia Samud, valamint rokonaik, bolondóci várjobbágyok, azért emelkednek az ifjabb király serviensei közé, mert Symarch fia János a Nicud ispánnal együtt végzett vállalkozás alkalmából a kunok elleni harcban elesett.²¹⁹ Bana ispán és fia Páris a cseh király ellen vívott háborúban szerzett érdemeket. Bana elesett Felsőlendva vára alatt, testvére Sixtus pedig Fürstenfeld vára alatt. Párist és hozzátartozóit a királyi serviensek közé emelik.²²⁰ Marcell fia Sándor ispán Stomfa vára védelmében szerzett érdemeket, majd a cseh király elleni háborúban elesett. Ezért fiai: Domokos és Károly olyan birtoklási joggal kapnak földeket, mintha az Szent István óta bírt szállásbirtokok volna.²²¹ Szintén a cseh király elleni harcokban Bruno vára alatt halt meg a Trencsén megyei Maglód fia Póka, ezért atyja Maglód és testvére Mihály a trencsényi vár kötelékéből kiválva a királyi serviensek közé emelkednek.²²² Pál comes rokonai, Ladomér és Lőrinc, a stájerekkel vívott harcban 70 serviensükkel együtt (!) elesetek. Ezért Pál a Szamoson Aranyos faluba érkező mindegyik sószállító hajóról 20 kósónyi vámot vehet.²²³ Jarmanus, Gurk, Tyba, Saul és Amadé testvére Salamon Káld községbeli vasvári várjobbágyok a vasvári ispán jelentése szerint az újvári tornyon a németek elleni harcban elesetek. Ezért testvéreiket az ország nemesei közé emelik.²²⁴ Imre fia Mihály, a királyi tálhordók és lovászok mestere s unokatestvére Lőrinc fia Miklós legfőbb érdeme, hogy a Háji Szent Lőrinc egyházat a kunok támadásai ellen védelmezték s ott rokonuk Sebestyén elesett.²²⁵ Petres fia Pósa különböző hadjáratokban szolgált, Iudex nevű testvére pedig Győr vára alatt a németek elleni harcban elesett.²²⁶ Nyolc soproni várjobbágy a soproni határ védelmében, főleg pedig Győr vára ostromakor tüntette ki magát, s ott rokonuk Miklós elesett. Ezért a királyi serviensek közé emelkednek.²²⁷ Eymich fia Márton comes, Lindva vár castellanusa, vitézül harcolt a cseh király serege ellen s négy országos nemesi rangú serviense elesett.²²⁸ Konrád comes fia János a cseh király elleni harcokban vitézkedett. Fő érdeme pedig, hogy a Győr várát megszállva tartó németek fogságából fegyveres familiájával 14 magyar foglyot kiszabadított, miközben három serviense életét vesztette.²²⁹ Zerky falubeli Jakab és László fő érdeme a soproni határban levő Kobold vár megvédése, hol testvérük Cheuke elesett.²³⁰ A szepesi Palan comes két falut kap azért, mert Győr vára visszavételekor megsebesült fia Rikolf a lázadó és gonosztevő Pál fia Geregen elleni harcban elesett, Palan pedig Márk fia Roland fogságába került, majd részt vett a Roland által elfoglalt szepesi Marcel vára visszafoglalásában.²³¹ Marcellus fia Seueridus comes szolgálataiért és Ivánka nevű testvérének a cseh háborúban történt haláláért Ibrány földjét kapja. Ennek korábbi tulajdonosa a megadományozott vitézekkel ellentétben érdemtelen volt arra, hogy birtokát élvezze: az ország egyetlen hadjáratban, vagy gyűlésén sem vett részt.²³² Marcheus fiai: Mikó és Csépán egyik érdeme, hogy Ehellős nevű testvérük a Rába és a Rábca közt

218 1267. *Katona* VI. 473.; Reg. Arp. 1867.

219 1267. *Fejér* IV/3. 413.; Reg. Arp. 1868.

220 1271. aug. 9. *Tudománytár, Új folyam* VII. 265.; Reg. Arp. 2098.

221 1271. aug. 16. *Fejér* V/1. 130. és VIII/3. 84.; Reg. Arp. 2100.

222 1271. *ÁUO* III. 256.; Reg. Arp. 2131.

223 II. István ismeretlen keltezésű oklevelét említi III. András 1292. jún. 22-i oklevele, *ÁUO* V. 66.; Reg. Arp. 2278.

224 1273. jún. 26. *HO VIII.* 154.; Reg. Arp. 2385.

225 1273. *HO VI.* 190.; Reg. Arp. 2410.

226 1274. febr. 22—szept. 3. közt. *ÁUO XII.* 96.; Reg. Arp. 2467.

227 1274. febr. 22. és szept. 3. közt. *ÁUO IX.* 81.; Reg. Arp. 2465.

228 1274. júl. 22. Reg. Arp. 2517.

229 1274. (szept.) *ÁUO XII.* 109.; Reg. Arp. 2553. „...cum sua armata familia...”

230 1278. (máj. 8. előtt) *ÁUO IX.* 199.; Reg. Arp. 2854.

231 1278. okt. 10. *Kubinyi I.* 101.; Reg. Arp. 2900.

232 1280. nov. 11. Szalánkemin. *HO VI.* 318.; Reg. Arp. 3078. „...ad nullam expeditionem et congregationem Regni nostri tam generalem, quam privatam venire contumaciter neglexerit.”

a cseh király ellen vívott háborúban elesett.²³³ Kilenc borsodi várjobbágy a morvamezei csatában harcolt, egy, Elek (?) nevű rokonuk pedig a király ellen támadó erdélyi szászok elleni harcban esett el.²³⁴ László fia Boda érdeme, hogy testvérét, Egyedet a király szolgálatában ölték meg a tatárok.²³⁵ A kis Jób mester serviense és rokona, Bogozló, Borostyán vára alatt esett el.²³⁶ Benedek fia Rodyn comes károkat szenvedett Henrik fia Henrik bántól és négy serviense elesett.²³⁷ Rofoyrn comes érdemei: Pál fia Ach leverése közben egy Péter nevű rokona meghalt, három serviense megsebesült, a lázadó kunok elleni harcban négy sebet kapott, László nevű testvére Adorján vára ostrománál, testvére Miklós pedig Erdélyben, az Alardus fia Gyán elleni harcokban halt meg.²³⁸ György comes fia Péter comes érdemei: testvérével Ivánkával együtt több hadjáratban tüntették ki magukat, különösen a morvamezei csatában „halálosan” (letaliter) megsebesültek a király szeme láttára, valamint a kunok elleni hódí csatában, majd a tatárok ellen küzdve, mikor Ivánka olyan „halálos” sebeket kapott hogy — valóban meg is halt.²³⁹ Iván fiai, Domokos, László, Albert, Ivánka és Gergely a cseh király s a kunok elleni harcban tüntették ki magukat, Péter nevű testvérük pedig Gönc vára alatt elesett.²⁴⁰ Konrád fia Sebestyén a tatárok elleni harcban három tatárt elfogott, rokonát, Protáz fia Lászlót a tatárok megölték.²⁴¹ Tódor fia Péter rokona János Bécs vára alatt esett el, ezért Péter adományt kap.²⁴² Radozlaus bánnak a hűtlenek elleni harcban öt serviense esett el.²⁴³ Pál pécsi püspök Szekcső megvívásában szerzett érdemeiket, hol több serviense meghalt.²⁴⁴ Merse fia Pós comes és testvéreinek érdeme, hogy Pós fia István vitézül harcolva elesett a csatában.²⁴⁵

Hadi érdemnek számított az is, ha valaki várat épített, vagy egy várat megvédett. Így IV. Béla öt ekealja földet adományoz egy Folwyne nevű hívének, ki vitézül viselkedett a tatárjárás idején, megerősítette Komárom várát és ezzel megmentette a Komárom megyében élő királyi udvarnokokat és más embereket.²⁴⁶ Moch fia Lekv és Chukme fia Péter és testvérei pozsonyi várjobbágyok Pozsony várában saját költségükön tornyot építettek s annak védelmét ígérték. Ezért földadományban részesülnek és kötelesek a tornyot jó karban tartani.²⁴⁷ Budik fia Tódor, Ompud fia Visobur, Farkas fia Dema bolondóci várjobbágyok a tatárjárás idején megerősítették a Danuskue nevű hegyet s a nekik alárendelt népeket megoltalmazták. Érdemeikért Béla király — a bolondóci vár hatósága alól kivéve — a királyi serviensek közé emeli őket, a nevezett hegyet pedig nekik és örökösöknek adja.²⁴⁸ A várépítés érdemnek is számított, de annak engedélyezése jutalomszámba is mehetett. Így Béla király a zagoriai Tamás fia Farkasnak — ki a tatárjárás idején tett szolgálatokat — megengedi, hogy a földjén építeni kezdett várat befejezhesse s azt ő és utódai bírassák.²⁴⁹

233 1281. *Fejér* V/3. 87.; Reg. Arp. 3117.

234 1282. júl. 19. *ÁUO IX.* 330.; Reg. Arp. 3151.

235 1283. aug. 20. Gönc. *Fejér* V/3. 161.; Reg. Arp. 3253.

236 1284. júl. 28. Kürü mellett. *HO VI.* 304.; Reg. Arp. 3326.

237 1284. (szept. 3. előtt.) *Smičiklas VI.* 489.; Reg. Arp. 3333.

238 1285. jan. 1. *Fejér* V/3. 258.; Reg. Arp. 3348.

239 1285. (szept. 3. után.) Reg. Arp. 3386. „...letalita excipiens vulnera diem clausit extremum.”

240 1288. (szept. 3. előtt.) *HO VI.* 330.; Reg. Arp. 3505.

241 1289. H. Okt. 116.; Reg. Arp. 3544.

242 1291. aug. 24. Szombathely mellett. *OL DL* 75.353 és 97.992.

243 1293. júl. 11. *HO VII.* 230.

244 1296. szept. 15. *OL DL* 39.257.

245 1299. okt. 29. *Melcer O.* 6. „... ut leo fortis dimicans per hostem adversam extitit interemptus...”

246 1245. jún. 17. *Fejér VII/3.* 26. és 144.; Reg. Arp. 810.

247 1245. júl. 17. *Fejér IV/1.* 380.; Reg. Arp. 812.

248 1245. szept. 3. *Átírta* István ifjabb király 1264. Eperjes város levéltára: L.a. Kivonatát közölte dr. Iványi Béla. Reg. Arp. 816.a. és 1828. A nevezett vitézek rokonaikkal együtt tíz nehézfegyverzetű harccsal (cum decem lorics) kötelesek a király zászlaja alatt harcolni. A tíz harcoson kívül ők maguk is mind a néhez fegyverzetben kötelesek megjelenni.

249 1247. máj. 7. *Smičiklas IV.* 316.; Reg. Arp. 851.

Hermáni Dés ispán három ekényi földet kap azért, hogy az általa Körmenten épített tornyot befejezze és megóvja. Ha ezt nem teszi, ő vagy örökösei a nevezett földet elvesztik.²⁵⁰ István fia óvári Konrád mester várat épített az ország védelmére. Ezért a Lajta folyó hídján vámszedési jogot kapott.²⁵¹ V. István királynak egy Plujacz nevű híve a szepesi várban épített tornyot s ezért földadományban részesült.²⁵²

Érdemnek számított természetesen a vár *megvédése* is. Így Ramzolan (vagy Namzalo) fia János turóci várnagy a turóci vár megvédéséért kapott 4 eke földet.²⁵³ IV. László János mester nyitrai főesperesnek, királyi kápolnaispánnak s testvéreinek adott egy váruk alatt fekvő lakatlan földet. Érdemük elsősorban az, hogy a cseh határ közelében fekvő várukat külső és belső háborúkban megvédték, de — érdekes módon — az is érdemüknek számít, hogy a vár birtokában senkinek kárt nem okoztak, hanem megvédték a környék békéjét. Ez a „negatív érdem” — hogy tudniillik nem bántottak senkit, holott megtehették volna — szintén jutalomra méltó a magánháborúk sujtotta korban.²⁵⁴

A magánvárak fontosságára, a magánserviensek által véghez vitt vitézi tettekre s az úr és serviensek közti viszonyra igen érdekes adatokat közöl egy 1298-as oklevél, melyet Simon fia Gergely adott ki. Ebben megjutalmazza servienseit, Ipolit fiait, Pétert és Tamást. Nevezett Gergely László királytól megkapta Sóvár, Sópatak és Delna birtokokat s ezeken vár nem volt. Ezért elküldte a nevezett Tamás comest a Tarkó nevű hegyre, hogy azt megőrizze, nehogy ott valaki várat építsen s ily módon Gergelyt a birtokból kivesse. Tamás híven őrizte a hegyet, amelyen később ura várat emelt, melyben a tatárjárás idején sok keresztény menekült meg a tatár fogságtól. Gergely és magánhaderege a tatárjárás idején Regach alatt ütközött meg a tatárokkal (nos cum fratribus, cognatis, amicis et sociis nostris) — az ütközetben lováról leesett s Tamás vitéz átadta neki saját lovát. Gergely úr így menekült meg a haláltól.²⁵⁵

Mint jól tudjuk, a XIII. században királyaink minél több nehéz fegyverzetű lovas akartak seregükben látni. Láthattuk pl., hogy a királyi serviensek sorába emelt három bolondóci várjobbágyoknak is páncélban kellett harcolnia s páncélosokat kellett kiállítania.²⁵⁶ Érdemnek számított a korszerű, nehéz fegyverzet is.²⁵⁷ II. András Wruz zalai várjobbágyot — aki a várjobbágyok legelőkelőbb rétegéhez, a „szent király jobbágyaihoz” tartozott — kiveszi a várjobbágyi állapotból négy testvérével együtt s a királyi serviensek soraiba emeli őket. Wruz kiváló szolgálatokat tett Yoles királynénak az országba jövelekor s kitüntette magát Barancs váránál, ahol lovagi fegyverzetben (cum nobili apparatu militari) jelent meg.²⁵⁸ IV. Béla Newer, Buda, Orcirad, Raschoch, Radila és Damaslou Trencsén megyei várszolgákat, akik a tatárjárásor Trencsén vára megvédésében, később pedig az osztrák herceg elleni háborúban tüntették ki magukat, a szent király trencsényi jobbágyai közé emeli. Az oklevél megjegyzi, hogy a nevezett várszolgák „in cabatis” szoktak szolgálatot teljesíteni. Lehetséges, hogy ez a szó láncinget jelent.²⁵⁹ Béla király Miloztot és fiait: Budult és

250 1255. jún. 25. Reg. Arp. 1041. 1269-ben Béla király a nevezett torony fenntartására később újra földet adott Dés ispánnak. 1269. HO VII. 117.; Reg. Arp. 1643.

251 ÁUO VIII. 420.; Reg. Arp. 1686. Ezt megerősíti Béla király (1270.) okt. 1-én Csepel szigetén kiadott oklevelében. ÁUO VIII. 420.; Reg. Arp. 1977. Konrád mester 1282-ben a mosoni vám felét kapta meg. (1282. szept. 3. után ÁUO XII. 355.; Reg. Arp. 3176.)

252 1270. szept. 27. *Fejér* V/1. 95.; Reg. Arp. 1976.

253 1262. *Fejér* IV/3. 57. és VI. 2. 387.; Reg. Arp. 1298.

254 1276. aug. 9. *Fejér* V/2. 343.; Reg. Arp. 2722.

255 1298. *Fejér* VI/2. 150.

256 L. a 248. jegyzetet.

257 A nehéz fegyverzet elterjedéséről l. *Mályusz Elemér* i. m. (1942) 272—305. o.; *Borosy A. i. m.* (1962) 119—174. o.

258 1217. ÁUO XI. 141.; Reg. Arp. 336.

259 1243. jún. 2. ÁUO VII. 135.; Reg. Arp. 743.

Damjánt Dehter-i pohárnokokat kiemelte a pohárnoki állapotból és őket lezármazóikkal együtt a királyi fegyveresek (exercituales regii) közé emelte. Budul és Damján a király seregében harcolt a cseh király fia elleni hadjáratban s ott Jób pécsi püspök és királyi alkancellár jelentése szerint hasznosaknak mutatkoztak. A hadjáratban a két vitéz lovagi fegyverzetben (armis militarius) jelent meg: páncélingben, vassisakban, pajzzsal, lándzsával, ijjal és nyíllal felszerelve. A jövőben is hasonló fegyverzetben kell a király seregében harcolniuk.²⁶⁰ Érdekes, hogy a páncéling, vassisak, lándzsa és pajzs mellett íjat és nyilat is használtak. Mátyás szepesi prépost testvére Andronicus kifejezetten azzal a feltétellel kapta meg az Abaúj várához tartozó Glup nevű földet, hogy két páncélos vitézzel fog a király hadseregében szolgálni.²⁶¹

III.

Az eddig megvizsgált oklevelek is sok fontos adatot tartalmaztak — a legérdekesebbek azonban azok az oklevelek, amelyek *részletesebben* adják elő a vitéz hadi érdemeit.

II. András király 1233-ban egy vasi várföldet adományoz Egyed, Márton és Marcel testvéreknek. Szolgálatokat tettek a királynak az ország határain belül és kívül, de különösen bizonyos „szabad német urak” elleni (contra liberos dominos Teutonicorum) harcban, kik pusztítás céljából lépték át az ország határát. Három nemes lovagot ejtettek foglyul, s vezettek a királyhoz.²⁶²

Méltán emelte ki Mályusz Elemér az adományozó oklevelek közül IV. Béla 1235-ben kiadott igen részletes narratívájú oklevelét, melyben Dénes fia Dénes lovászmester érdemeit sorolta fel. A királyhoz közös gyermekkoruk óta ragaszkodott s ifjú korában is mellette volt. Később a Bulgária elleni hadjáratban Budung vára alatt, mikor a védők a várból kitörtek, elsőnek bocsátkozott velük harcba s visszaszorította őket a várba, anélkül, hogy a mieink egyetlen sebet kaptak volna. A bolgárok császárának öccse, Alexander ellen harcolva az ellen-seget legyőzte, sokat közülük elfogott, másokat a helyszínen megölt. Mikor Béla a rutének elleni hadjáratban Galícia váránál táborozott, Dénes őrt állva elsőnek pillantott meg egy a várból kitörő katonát. Elsőnek hajította rá lándzsáját, s úgy megsebesítette, hogy a helyszínen meghalt. Ugyanebben a hadjáratban Kuzmench környékén elfogott egy Máté nevű nemes és híres lovagot. E hadjárat folytatásaként Lodomériába irányítottak egy csapatot, s ennek élére vezérként állították Dénest, más bárókkal együtt. Dénes bevette Luck várát, lakóit részben elfogta, részben megölte, s az ott talált kincseket beszolgáltatta. Később a határokat megsértő német sereg ellen harcolt. Megtámadva őket, kardját sokak vérében megfürdette s elfogott egy Hertynigus nevű igen jeles lovagot. A Danila lodomériai fejedelem elleni hadjáratban Jarosló vára alatt a várból kilőtt kövek eltalálták a mellén, két életveszélyes sebet kapott s csaknem meghalt. Ezenkívül még számos derekas tettet hajtott végre.²⁶³ Az oklevél a még fiatal Dénesnek hat hőstettét írja le részletesen, hangsúlyozva, hogy ezek nem az összes hőstettei. Jellemző példa ez arra, milyen gyakran kellett egy XIII. századi vitéz loagnak életét kockáztatnia királya érdekében.

Az előbbi oklevél kétségtelenül a legrészletesebb IV. Béla ilyen tárgyú okle-

260 1252. jún. 15. Bécs mellett a táborban. ÁUO VII. 342.; Reg. Arp. 973. „...armis militaribus induti, scilicet loriceis, capellis de ferro... clipeis, lanceis, arcibus et sagittis.”

261 1258. febr. 28. ÁUO VIII. 480.; Reg. Arp. 1177. „...in nostro exercitu cum duabus nobis teneantur panceris deservire.”

262 1233. *Házi Jenő*: Vas megyei középkori oklevelek. Vas Szemle 1967, 96—97. o.

263 1235. *Fejér* IV/1. 21.; Reg. Arp. 608. Magyar fordítását és elemzését I. *Mályusz E.* i. m. (1973) 15—19. o.

velei közül, de nem az egyetlen. Egy 1243-as oklevélben földadományban részesíti Máté fiait, Fülöp és Derik comesokat. Detrik a tatárjárás idején a muhi ütközetben, majd a menekülő király mellett Ausztriában s a tengerparton, majd Sopron vára ostrománál tett szolgálatokat, Fülöp pedig megvédte Kemluk várát a tatárok, majd a szlavóniai lázadók ellen. Detrik hatalmasan megtámadta az ellenséges sereget, mindenkit megelőzve lándzsáját rázva tört az ellenséges hadrendbe, sok súlyos sebet osztott, végül lovát megölték s ő is súlyos sebet kapott. Sopron várából balistáriusok jöttek ki a király serege ellen, Detrik lándzsát ragadva rájuk rohant s visszaűzte őket a várba, közben két súlyos sebet kapott tőlük, úgy hogy alig menekült meg a haláltól.²⁶⁴

Subislaus fia Bogomér a bolgár hadjáratban főként Budin vára ostrománál és a tatárjárás idején szerzett érdemeket. Vitézül rázva lándzsáját hatolt be az ellenség sorai közé, sokat megölt közülük, sokat megsebesített, számtalant a földre vetett. Végül olyan súlyosan megsebesült, hogy csaknem meghalt. Jutalmul a lengyel, morva és cseh határon fekvő lakatlan földeket kapott Béla királytól.²⁶⁵ György comes fia Sándor mester a tatárok betörésekor, a bélapátfalvi monostor mellett a király szolgálatában súlyos sebesülése árán tartotta fel az előretörő tatárokat.²⁶⁶ Móric comes fia Móric pohárnokmester a tatárjárás alatt és után tett a királynak vitézi és más szolgálatokat. A sajói ütközetben az egyik tatár a királyt támadta meg lándzsájával, s e tatárt Móric a földre vetette.²⁶⁷ Zochud fia Miklós nemes a király védelmében egy tatár vitézt megölt. Ezután az ellenség által körülvéve a király személyének védelmében súlyosan megsebesült.²⁶⁸ Pál királyi udvarbíró és zalai ispán foglyul ejtette a hűtlen Boyzen-t és testvérét Damald-ot, részt vett a ruthének Galich nevű várának ostromában, felmentette a németek által elfoglalt Borostyánkő és Landigh várakat, elvágta a németek által elzárt Mura folyó gátját, részt vett a tatároknak a Dunánál történt feltartóztatásában, a tatárjárás után irtotta a rablókat, s részt vett az osztrák herceg elleni hadjáratban. E harcok közben előfordult, hogy vitézségével megakadályozott egy ellenséges sereget abban, hogy a király seregét megtámadja. Máskor egy rutén ygalogos sereg támadását verte vissza, olyan vitézül harcolva, hogy elvesztette nemes hadi lovát (dextrarium), s bár győzött, alig tudta életét megmenteni.²⁶⁹ Iwachin szebeni ispánt, Beche ispán fiát II. András király küldte Asen bolgár „császár” segítségére szász, vlach, székely és besenyő csapatokkal. Az Obozt folyóhoz érve, három kunországi vezér szállt velük szembe, Iwachin kettőt a csatában megölt, a harmadikat, Karaz nevűt elküldte a királyhoz. Budin vára alatt vitézül harcolt s az alája rendelt sereget is buzdította. A vár két kapuját felgyújtották és elégették. Végül erős küzdelem után, bár lovát, melyben ült, megölték s ő maga olyan súlyos sebeket kapott, hogy alig maradt életben, a sereget megőrizte s bár négy rokona s más vitézei is elesetek a bolgárok kezétől — Budin várát a nevezett Asen-nek biztosította. Vitézül harcolt Iwachin abban a ruténok ellen viselt hadjáratban is, melyben Romanus rutén fejedelem fejét levágták. Egyébként minden az ő korában vezetett hadjáratban jelen volt. Iwachin ispán birtokát IV. Béla király visszavette, majd Iwachin fiainak: Fülöp zágrábi érseknek és Tamás karakói ispánnak adta. Az utóbbi a Sajó menti csatában tette ki magát, hol súlyosan megsebesült a jobb karján, minden vagyonát el-

264 1243. jún. 5. Nyulak szigete. *Fejér* IV/1. 287 és XI. 400.; Reg. Arp. 744.

265 1244. dec. 11. Zólyom. *Fejér* IV/1. 343.; Reg. Arp. 792.

266 1245. aug. 8. „Apud villam Bolugd”! Reg. Arp. 815. — *Sugár István*: Borsodi oklevelek a Heves megyei Levéltárban. 1245—1521. Miskolc, 1980. 183. o.

267 1246. jan. 10. Budafelhívíz. *Fejér* IV/1. 401.; Reg. Arp. 827.

268 1248. szept. 2. Reg. Arp. 886.

269 1249. jan. 21. ÁVO VII. 282.; Reg. Arp. 900.

vesztette s alig tudott a haláltól megmenekülni. Szolgálatokat tett Zára mellett is, hol rokonával, Dénes szlavón bánnal együtt részt vett egy ütközetben, melyben a két vitéz halálos veszélynek tette ki magát.²⁷⁰ Ernye főlovászmester és szolgagyőri ispán a muhi csatában átadta saját lovát a menekülő királynak. Ő maga belevetette magát a harcba, több lándzsadöfés és nyíllövés által sebesült meg, de keményen ellenállt az ellenséges támadásoknak, s Isten segítségével sikerkült az ellenség kezéből megszabadulnia. A királyt a tengerpartra is követte s ott a tatárok kikémlelésében tűnt ki. Később az osztrák herceg elleni hadjáratban egy vitéz és híres német lovagot győzött le lándzsájával s győzelme oly teljes volt, hogy annak fejét levágta s egyik vitézével elküldte megtekintésre a királynak és báróinak. Egy másik hadjáratban a híres Preucel-t, Imperg kapitányát győzte le: mindenkit megelőzve támadta meg, lándzsájával lováról a földre taszította, a lovát pedig lándzsájával átszúrva megölte. Az ellenséges sereg erre megfutamodott.²⁷¹

Ernye vitézhez hasonló hős volt Ivánka fia András mester, aki a saji ütközetben szintén átadta lovát a királynak. Ő és testvére saját jószántukból gyalogosan hátramaradtak s testvérét a tatárok meg is ölték. Érdeme az is, hogy felépítette Turóc várát, ahol sok embert tud elhelyezni és megmenteni.²⁷² Tamás fia András a tatárjáráskor, majd a Frigyes osztrák herceg elleni hadjáratban tett a királynak szolgálatot, s Kirchsclag vára ostromakor meg is halt. Érdemeiért öccse, Illuynus mester kap földadományt. András a Sár folyó melletti csatában mindenkit megelőzve támadott, egy német lovagot lándzsájával lovagi módon letaszított a lováról, s ő maga e csatában két sebet kapott: a németek lándzsája átfúrta vállát és mellét.²⁷³ Mich bán testvére a kovásznai Kozma ispán Fülöp zágrábi püspökkel együtt részt vett az Ottokár cseh király ellen a Morva mellett vívott ütközetben, s ott megsebesült. Az oklevélben a király megjegyzi, hogy serege azért vonult a csatába, hogy „szemtől szembe” (facie ad ad faciem) — tehát lovagi módon — harcoljon.²⁷⁴ Chuda fia Ipolitus az Ottokár ellen Marchegg mellett vívott csatában sok ellenséges vitézt különböző helyeken megsebesítve fájdalomak között kegyetlenül megölte.²⁷⁵ Itt tehát nem is annyira a vitézséget, hanem a — gyakran vele együtt járó — kegyetlenséget jutalmazza a király.

Herrandus főlovászmester és trencsényi ispán a cseh király elleni háborúban s az ausztriai, stájer- és morvaországi hadjáratokban szerzett érdemeiért, különösen a stájerországi Dobronuc, a morvaországi Peno s az ausztriai Kirchsclag vár alatti vitézkedésért kap jutalmat. Dobronuc vára alatt a vár kapitányát mezei csatában lándzsájával a földre vetve megölte, miközben súlyos sebeket kapott.²⁷⁶ György ispán testvére Tyba a cseh király elleni hadjáratban nem félt szembeállni az ellenség lándzsás soraival és vitézül harcolt.²⁷⁷ Lőrinc királyi udvarbíró és mosoni ispán sem érdemtelenül kapott három Baranya megyei falut. Lőrinc ispán harcolt a király veje, Ratiszló halicsi herceg szolgálatában, Jarosló vára alatt, a ruténok ellen, majd Dániel „rutén király” ellen, IV. Bélának Frigyes osztrák herceg ellen vívott háborújában, azután Parduch, Kirchsclag vára és Zrinhouz alatt a cseh király elleni háborúban, végül a szőrényi bánságnak a bolgárok elleni védelmében. A ruténiai harcokban egy orosz bárót lándzsadöféssel letaszított a lováról. Ezt ezután Rasztisláv herceg lefejez-

270 1250. jún. 23. Győr. Reg. Arp. 926.

271 1250. júl. 7. *Fejér* IV/2. 92.; Reg. Arp. 928.

272 1253. márc. 13. *Fejér* IV/2. 206.; Reg. Arp. 987.

273 1255. nov. 20. *Smétklas* IV. 608.; Reg. Arp. 1055.

274 1261. aug. 21. *ÁUO* VIII. 1. Reg. Arp. 1265.

275 1261. *ÁUO* VIII. 4.; Reg. Arp. 1278.

276 1262. aug. 11. Sz. 1906. 628.; Reg. Arp. 1290.

277 1263. *ÁUO* VIII. 59.; Reg. Arp. 1363.

tette. Egy másik ütközetben Lőrinc ispán lovát megölték s ő gyalogosan harcolva tért vissza a királyhoz. Máskor egy vitézt, aki páros viadalra állt ki vele, — levetett lováról. A szörényi bániságot védve legyőzte a bolgárok seregét, a zsákmányt elvéve tőlük, egyeseket közülük a Duna partján felakasztatott.²⁷⁸ Bertalan fia Dénes mester a cseh király ellen a Morva mellett vívott csatában a király személyének védelmében szerzett érdemeket.²⁷⁹ Lothárd fia István különböző hadjáratokban szerzett érdemeket, különösen a cseh király ellen a Morva mellett vívott csatában, hol testvére, Leusták az ellenség által körülvéve az ország bárói és nemesei szeme láttára elesett.²⁸⁰ Türje nembeli Joachim ispán fia Tamás ispán érdeme, hogy gyakran katonáskodott a király seregében a saját költségén (in propriis stipendiis)²⁸¹. Báb-i Pázmány fia István híven kitartott Béla király mellett, mikor sokan cserben hagyták, mint „mozdíthatatlan kőoszlop” állott a király oldalán s vitézül hatolt be az ellenség sorai közé, a király és mindenki szeme láttára sok ellenséget megfutamított s végül súlyos sebet kapott.²⁸² Csák nembeli Péter fia Mihály a Béla herceg megsegítésére Uros szerb király ellen küldött seregben vitézkedve két bárót, Uros vejét és tárnokmesterének fiát elfogta s lovagi fegyverzetükkel és hadi lovukkal együtt a királynak bemutatta.²⁸³

IV. Béla fia, István, ki élete java részét atyja elleni harcban töltötte, természetesen szintén jutalmazta hívei vitézségét. Kunched és Ders testvérek kitüntették magukat az Erney bán elleni és az isaszegi csatában, Ders pedig a „görög” császár elleni csatában el is esett. Kunched az egyik ütközetben az ellenségre támadt és annak sorait megzavarta.²⁸⁴ Drugh fia Sándor szabolcsi ispán különösen Feketealom várában tett hű szolgálatokat, s abban az ütközetben, melyben Kemény fia Lőrinc az ifjabb király fogságába esett. Ekkor Sándor ispán mindenkit megelőzve vetette magát a küzdelembe, egy jó vitézt lándzsájával a földre terített, s annak pajzsát elküldte az ifjabb király vigasztalására. A felderítésben is kivált és éjjel-nappal őrködött a király biztonságán.²⁸⁵ Chabanka fia János főként az isaszegi csatában tűnt ki, hol három jó vitéz elfogott s az ifjabb királyhoz vezetett.²⁸⁶ Panyit dobokai ispán Feketealomnál, az Erney bán ellen vívott és az isaszegi csatában tüntette ki magát. A haláltól nem félt, s lovagi fegyvereit megragadva, mindenki előtt az ellenség sorai közé hatolt s azokat majd lándzsával, majd karddal harcolva megzavarta, ezer halált osztva. Vérének ontása árán foglyokat is ejtett.²⁸⁷ Sándor szörényi bán a cseh király elleni hadjáratban a Morva mellett, majd Olmütz vára alatt, aztán a görögországi hadjáratban, később László és testvére Gyula ellenében, s végül Isaszegnél tüntette ki magát. A görögök elleni ütközetben csapatát egybegyűjtve mindenki mást megelőzve hatolt a görögök sorai közé.²⁸⁸ Chaz fiai, Csák, Péter, Jakab és Benedek bihari várjobbágyok egykor nemesek voltak, de egyik ősük a várjobbágyok közé állt. István most a királyi serviensek közé emeli őket, főként Péter és Jakab érdemeiért, kik az ifjabb királlyal bementek Feketealom várába, éjjel-nappal őrizték a király személyét, az isaszegi csatában pedig sok súlyos sebet kaptak s csak Isten ingalmassága mentette meg őket a haláltól.²⁸⁹

278 1264. ápr. 13. *Fejér* IV/3. 196.; Reg. Arp. 1403.

279 1265. Sopron vm. I. 30. Reg. Arp. 1463.

280 1265., vagy 1269. OL DL 40.136. *Átírta* IV. László 1277.

281 1267. júl. 20. *Zólyom*. Mon. Strig. I. 541.; Reg. Arp. 1527.

282 1267. vagy 1268. *Apponyi* O. I. 4.; Reg. Arp. 1562.

283 1269. ápr. 9. *Fejér* IV/3. 490.; Reg. Arp. 1605.

284 1266. *Fejér* IV/3. 345.; Reg. Arp. 1861.

285 1267. Reg. Arp. 1873.

286 1267. *Mon. Strig.* I. 544.; Reg. Arp. 1872.

287 1268. *HO VIII.* 110. Reg. Arp. 1884.

288 1268. *ÁUO VIII.* 196.; Reg. Arp. 1885.

289 1268. *Csáky* O. I. 10.; Reg. Arp. 1879.

Miklós fiai Miklós és Mikes a bolgár hadjáratban Egyed tárnokmester zászlaja alatt harcoltak s a speculatorok soraiból — ahová vasvári jobbágy létükre rágalmozás folytán kerültek — atyjukkal és Máté és Fülöp nevű rokonaikkal együtt a nemes serviensek közé emelkednek. A csatákban ordító oroszán módjára zavarták meg az ellenség sorait s megszámlálhatatlan ellenséges harcost leterítették.²⁹⁰ Endre fiai, Demeter és Mihály ispánok közül Demeter Feketehalom várába követte az ifjabb királyt, Mihály pedig megvédte Füzér és Temetvény várát. Demeter a Lőrinc elleni csatában is harcolt, s mindketten hadakoztak az Erney bán elleni és az isaszegi csatában. Éhes oroszánok módjára hatoltak az ellenség sorai közé, dicsőséges győzelmet arattak s foglyokat is ejtettek.²⁹¹

A már trónra jutott V. István által birtokadományban részesített Rátót nembeli Roland bán még a IV. Béla és Frigyes osztrák herceg közötti harcokban megerősítette Pozsony és Sopron várát, s kitűnt a Frigyes ellen vívott csatában is, részt vett a kunok elleni harcokban, majd — az ifjabb király melletti kiállása miatt — IV. Bélától üldöztetést szenvedett. Mint az ország hadseregének vezére, körültekintő vezérnek s egyúttal vitéz harcosnak bizonyult.²⁹² Jellemzően lovagi szemléletű dicséret: a lovagsereg vezére maga is harcol, nem csak mint hadvezér, hanem mint lovag is ki akar tűnni. Igen sok háborúban tüntette ki magát Rénold, László herceg főtétekfogó mestere, a lovászok valamint Szabolcs megye ispánja. Részt vett németországi, karintiai, csehországi, görögországi hadjáratokban, öt bolgár hadjáratban és az isaszegi csatában. Az oklevél megemlíti, hogy magánhaderejével, fegyveres familiájával vett részt a hadjáratokban s egy alkalommal ellenfelét (Henrik bánt) lándzsájával letaszította lováról és foglyul ejtette.²⁹³ Amadé fiai: Kuten és Andornak, különösen Kuten, a cseh király ellen Moson mellett vívott ütközetben szereztek érdemeket. Kuten egy ellenséges lovagot, ki a csatasorból előre jött (exiens de acie) lándzsájával levett lováról s el is fogta őt.²⁹⁴ Zsidó fia Zsidó Miley-i nemes a cseh király elleni hadjáratban s az osztrák határon fekvő Purbach védelménél tűnt ki. Megölte Haslou-i Ottó testvérét Haywar-t az ellenséges sereg vezérére, 50 neves és válogatott lovagot, nem számítva a „kisebbecket”, akiknek száma szinte végtelen volt. Megvédte a várat saját vére ontásával, egy lándzsa és két nyíl fúrta át, valamint két rokona és nyolc serviense esett el.²⁹⁵ Az igen sok halott ellenfelet valószínűleg az magyarázza, hogy Zsidó fia Zsidó védte a várat, azok meg támadták. Ha a számadatok túlzottak is, a megadományozott vitéz kiváló harcos lehetett. Az előző oklevélben szereplő Ottó másik testvérét Waltert a Rábca melletti a cseh király ellen vívott csatában fogta el Aba nembeli Chabanka fia János.²⁹⁶

Lőrente nembeli Saul comes fia Lőrente kora ifjúságától fogva szolgálta István királyt. Különösen kitűnt Pozsony várának a németektől való visszafoglalásakor. Itt négy serviense elesett, köztük kettő, Lampért és János szintén Lőrente nembeli volt s a másik kettő is nemes. Maga Lőrente is alig menekült meg a haláltól, kilenc sebet kapott, fogságba esett és 500 márka váltságdíjért kellett magát kiváltania, kilenc serviensét pedig 300 márkáért.²⁹⁷ Csák nembeli Péter comes fiai, Domokos comes és Mihály mester, különösen az utóbbi, kitüntették magukat IV. Béla Uros szerb király elleni hadjáratában, azután

290 1269. *Fejér* IV/3. 525.; Reg. Arp. 1899. Ezt megerősíti V. István 1271. júl. 31-i oklevele. ÁUO VIII. 348.

291 1270. ÁUO VIII. 259.; Reg. Arp. 1907. és 1270.; ÁUO VIII. 255.; Reg. Arp. 1908.

292 1270. jún. 13. *Smičičas* V. 546.; Reg. Arp. 1928.

293 1270. ÁUO XII. 12.; Reg. Arp. 2041.

294 1270. HO VIII. 134.; Reg. Arp. 1926.

295 1271. aug. 20. HO V. 43.; Reg. Arp. 2103.

296 1272. márc. 17. ÁUO VII. 389.; Reg. Arp. 2172.

297 1272. aug. 3. OL DL 40.466.; Reg. Arp. 2223.

Feketehalomnál, Isaszeg mellett, s a cseh király ellen a Rábca folyónál vívott csatában. Mihály mester értékes foglyokat ejtett és súlyos sebeket kapott.²⁹⁸ Miklós fia Domokos szekérnagy még a Béla király és fia István közötti harcokban István mellé állt s a harcokban összes birtokai elpusztultak; Istvánnal együtt bevonult a feketehalmi várba, állandóan fegyverben állt István védelmében, az ellen küldött seregből több vitézt elfogott. A Dunántúlon összecsapott az István ellen küldött Erney bán seregével és súlyosan megsebesült. A Henrik nádor ellen vívott csatában vitézül harcolva négy súlyos sebet kapott.²⁹⁹

IV. László okleveleiből is sok derék vitézt, kiváló lovagot ismerünk. Ják nembeli Abrahám comes fia Boksa comes, Pál comes fia Péter, Csépán fia Iván, Kenéz fia Kázmér, Oldruh fia Pál, valamint Condra fiai, Kondacur (Kondatur) és Detre nemesek a királyi pohárnokok egy Vas megyei földjét kapják. Boksa és Péter Amadé fia Amadé vasvári ispán csapatában vitézül harcoltak a cseh királynak az országot pusztító serege ellen, s Boksa meg is sebesült. Az osztrák miniszteriálisok által elfoglalt győri vár ostromakor is bátran harcoltak az említett vitézek. Kázmért hajítógép lövedéke sebesítette meg. Péter testvére Ybar pedig Pál fia István volt vasvári comes csapatában harcolva elesett.³⁰⁰

Hadtörténeti szempontból különösen érdekes László király 1273. július 6-án kiadott adománylevele, melyben Ják nembeli Kázmér fia Csépán érdemeit sorolja fel. Csépán vitéz Radkersburg vára alatt egy német vitézt legyőzött és foglyul ejtett, majd a cseh király támadása idejére a Rábca folyó mellett harcolva lándzsa és nyíl okozta sebeket szenvedett. Hősiesen harcolt a cseh kézre jutott várak visszavételéért. Stájerországban Fürstenfeld vára alatt elsőnek rontott az ellenségre, egy stájer urat lándzsájával letaszított a lováról s azt meg is ölte. Az oklevél külön megemlíti, hogy Csépán Moson vára alatt „majd lándzsával, majd nyíllal harcolva” győzött.³⁰¹ Ez a körülmény azért érdemel különös figyelmet, mert Csépán, mint a stájer úrral vívott küzdelme is mutatja: lovagi módon s így nyilván lovagi fegyverzetben harcolt. Tudott azonban nyilazni is, s ha kellett felváltva használta az íjat és a lovagi lándzsát, amit a kor lovagi védőfegyverzete még nem zárt ki.

Berivoj fia György és testvérei, János Tamás és Márton, továbbá Beryzló comes fiai, Márton, Berták, Iván és Domonkos, valamint Tompos fia Márton somogyi várjobbágyokat László király a királyi serviensek közé emeli. Érdemük, hogy illően felfegyverkezve vonultak a hadseregbe. Közülük Berivoj fia Tamás egy várostrom alkalmából a kődobásoktól, lándzsák és nyilak záporától meg nem rémülve a vár falához futott, s mindenki mást megelőzve felvitte a falra Henrik bán zászlaját.³⁰²

Mykus fiai, Sebestyén, Angelus és Zentus abaújházi várjobbágyok is kiváló vitézeknek bizonyultak, s ezért kerültek a királyi nemes serviensek közé. Részt vettek a morvaországi hadjáratban, a cseh király országát hatalmasan pusztították. Vitézül harcoltak Laa vára alatt. A kunok elleni csatában mint rettenthetetlen oroszlánok harcoltak és sok kunt megöltek és megsebesítettek.³⁰³ Buda fia Miklós Császló nevű öccsével együtt V. István bulgáriai hadjáratában tűntette ki magát, majd a cseh király V. István elleni támadásakor. Az ellenséges

298 1272. *Fejér* V/1. 238.; Reg. Arp. 2225.

299 1273. febr. 12. Reg. Arp. 2350. István ifjabb király 1268. évi oklevelének átírása.

300 1273. júl. 4. *Fejér* VII/3. 72.; Reg. Arp. 2388.

301 1273. júl. 6. HO II. 8.; Reg. Arp. 2389.

302 1273. júl. 20. Reg. Arp. 2393. Zsigmond 1425. szept. 5-i tartalmi átírása szerint.

303 1273. dec. végén. Reg. Arp. 2430.

seregből egyeseket kardjával levágott, másokat elfogott, megint másokat megfutamított.³⁰⁴

Csák Máté fia Péter harcolt Déva vára alatt a kunok ellen, visszafoglalta az ellenség előőrsei által elfoglalt Baranka várát, Pozsony és Moson környékén harcolva megmentette Béla herceget, Isaszegnél elfogta az István ifjabb király ellen küldött Erney bánt. Gyakran mutatkozott vitéz lovagnak. Az egyik csatában többet földre vetett lándzsájával s többeket átdöfött kardjával.³⁰⁵ Pécnembeli Lukács comes fia Benedek ott harcolt a Csehországba küldött seregben, miután az ellenséget felderítette. A soproni vár védelmében az ellenségre rohant s egy nagy zászlót vivő harcost lándzsadöfessel megsebesített. A megfutamított ellenséges katonák közül sokakat megölt, s egy előkelő lovagot elfogott. A cseh király Győr vára alatti táborozása idejére Dénes nádor zászlaja alatt harcolva egy ellenséges harcost megsebesített, kettőt pedig megölt. Harcolt János soproni ispán kíséretében, mikor Perezteg falunál legyőzték a cseh király seregének egy részét. A csehek ellen harcolva egy Lózs nevű helyen egy vitézt megölt, s legyőzte az olmützi püspök hadnagyát. Harcolt Dénes nádor seregében, Detre vára alatt. Az oklevél így írja le Benedek vitéz egyik hőstettét: előreszegzett lándzsával rohant az ellenséges seregbe s egy vitézt lándzsadöfessel — mindenki szeme láttára — megölt.³⁰⁶ Móric mester fia Miklós comes királyi pohárnokmester halált megvető bátorsággal küzdött a csehek ellen Nagyszombat váránál. A vár a csehek kezén volt, kik abból kijöve, hadrendbe állva szálltak szembe a nádor által vezetett magyar sereggel. Miklós comes mindenki mást megelőzve, mint félelmet nem ismerő oroszlán rontott az ellenség sorai közé lándzsájával és többet közülük letaszított lováról.³⁰⁷

György fiai, Etre és Sándor, az isaszegi csatában Henrik bán ellen harcolva ordító oroszlánok módjára törtek az ellenség seregére, bátran hatoltak be a lándzsás ékek közé, súlyos sebeket szenvedtek és foglyokat ejtettek.³⁰⁸ Hedricus comes fia János mester a cseh király ellen védte az ország határait. A győri vár ostrománál egyik ellenfelét megölte, a Sopron melletti ütközetben megsebesült és foglyot ejtett.³⁰⁹ Baldinus comes fia Gyula mester királyi apród és testvére István Győr vára alatt harcoltak, ahol István hősi halált halt; Gyula servienséi közül is hat meghalt és sok megsebesült. A csehországi hadjáratban Gyula mester Laa vára alatt vitézül harcolt.³¹⁰ Miklós comes fia Miklós mester még V. István korában, mikor a cseh király a pozsonyi részeknél be akart törni az országba — s a király őt az udvari ifjakkal (cum quibusdam fidelibus iuvenibus domus sue) a cseh sereg kikémlésére klüdte — rájuk rontott, s egy cseh vitézt elfogott. Majd feltartóztatta a hajóval átkelő németeket s egy németet megölt. Mikor a cseh király Moson mellett a Sár-i révnél át akart kelni, valamint Győr várának Joachim tárnokmester által történt ostroma s IV. László által történt megvívása idején testvérével Lászlóval együtt dicséretreméltóan harcolt. Szombathely vára ostrománál Miklós mester három németet megölt és egy magyar foglyot kiszabadított. Mikor Detre várát a csehek ostromolták Miklós és László elfogták Kyrunguerth comes rokonát s e harcokban többször meg is sebesültek. Az oklevél leírása szerint Miklós mint félelmet nem ismerő oroszlán rohant a szemben álló sereg közepébe.³¹¹ Benedek fiai: János és Péter

304 1273. dec. végén. H. Okl. 67.; Reg. Arp. 2429.

305 1273. máj. 23. AVO IV. 23. és IX. 12.; Reg. Arp. 2364. „...potenter dimicando miliciam exercuit frequenter virtuosam.” és 1274. febr. 22.—szept. 3. közt. AVO IX. 71.; Reg. Arp. 2477.

306 1274. febr. 22.—szept. 3. közt. HO I. 60.; Reg. Arp. 2462.

307 1274. febr. 22. Gy F III. 107.; Reg. Arp. 2457.

308 1274. febr. 22.—szept. 3. közt. Reg. Arp. 2479. IV. László átírja István ifjabb király 1269-i privilégiumát.

309 1274. márc. 29. Héderváry O. I. 7.; Reg. Arp. 2486.

310 1274. máj. 23. Reg. Arp. 2502.

311 1274. aug. 4. HO III. 21.; Reg. Arp. 2521.

a cseh király ellen harcoltak a Rábca mellett s ott János megsebesült. Szombathely vára alatt János és testvérei kilenc ellenséges harcost öltek meg. A Morva folyó melletti harcban Péter megsebesült, Laa vára alatt Péter egy ellenséges vitézt lándzsájával levett lováról s mindketten harcoltak Detre vára alatt is.³¹² Péter fia Lőrinc mester a lázadó Henrik, Joachim és társaik elleni harcban szerzett érdemeket. Abban az ütközetben, hol a nevezett Henrik elesett, Lőrinc vitézül harcolt és sok ellenséges vitézt legyőzött.³¹³ Jakab fia Jakab comes és testvére István a németek által elfoglalt Győr vára, s a cseh király serege által ostromlott Detre vára alatt harcolt, s meg is sebesült. Az ellenség soraiból egyeket lándzsájával terített le.³¹⁴

Miklós nádor vitézei: Kemény és Bachaler csatlakoztak a Győr vára alatt táborot vert cseh király ellen induló János mester zalai ispán seregéhez s a csatában három foglyot ejtettek. Mikor a cseh király Laa várába húzódott vissza, Kemény a vár alatti harcokban megsebesült. A Marchegg váráért vívott harcban pedig Bachaler sebesült meg, egy Márton nevű rokonuk pedig elesett. Egy másik cseh hadjáratban mindketten megsebesültek. Mikor a hűtlen Holun-i Spephanych az országban pusztított, Kemény és Bachaler foglyul ejtették főembereit.³¹⁵ Joachim fia Ivánka mester Szombathely, majd Laa és Győr vára ostromakor szerzett érdemeket. Mindenkit megelőzve rontott az ellenség közepébe s a bárók szeme láttára egyeseket leterített, másokat pedig megölt közülük.³¹⁶

Ivánka fia András Bana-i comes és fiai a cseh király betörésekor szereztek érdemeket. András vitéz vára a cseh király által felégetett Nyitra közelében volt, azt a cseh király ellen fiaival együtt megvédte, s vele együtt saját erejükkel védték meg annak a tartománynak a részeit. Győr vára ostromában is részt vettek. Laa vára alatt a nevezett András fia Tamás a szemben álló seregére rohant, vitézül harcolva egyeseket leterített, másokat megölt, míg maga is meg nem sebesült.³¹⁷ Tamás bán nyitrai ispán familiaris milese Tolvaj-i János comes fia Jakab mester a cseh király elleni háborúban Marchegg váránál és Győr váránál tüntette ki magát. Egyik alkalommal urával, Tamás bánnal együtt mindenkit megelőzve ragadott fegyvert mint félelmet nem ismerő oroszlán, bámulatos módon harcolva az ellenség vitézeit megfutamította.³¹⁸ Osl nembeli Belud fia Belud comes a Sopron megyét pusztító németek és csehek elleni küzdelemben vitézkedett. Az ország ellenségei közé rontott s azokat legyőzve sokat megölt, sokat megsebesített közülük és egy vitéz lovagot foglyul ejtett.³¹⁹ Mihály fia Adorján, János tárnokmester volt soproni ispán pohárnokmestere a Győr vára alatt a csehek ellen vívott ütközetben egy Chyгур nevű cseh vitézt elfogott, s Győr vára elfoglalásakor is kitüntette magát.³²⁰ Hudus comes és testvérei, Bereck, György és Benedek, rokonuk, Joachim mester kíséretében harcoltak Stájerországban a németek ellen, miközben Joachim elesett, Hudus és Bereck fogságba estek. Hudus elvesztette bal karját és Bereck is megsebesült. A testvérek a (morvamezei) csatában is kitüntették magukat.³²¹ Mikud comes fia Mikud bán három királynak is tett szolgálatokat: IV. Bélának, V. Istvánnak és IV. Lászlónak. Különös érdeme, hogy a cseh király által elfoglalt Mynen nevű vár IV. Béla által elrendelt ostromakor embereivel elsőnek igyekezett

312 1274. szept. 25—30. ÁUO IV. 39.; Reg. Arp. 2558.

313 1274. szept. 30. ÁUO XII. 88.; Reg. Arp. 2559.

314 1274. *Smičiklas* VI. 94.; Reg. Arp. 2488.

315 1275. júl. 21. *Smičiklas* VI. 113.; Reg. Arp. 2622.

316 1275. dec. 10. *Fejér* V/2. 273.; Reg. Arp. 2662.

317 1275. dec. 10. OL DL 58.417.; Reg. Arp. 2660.

318 1276. aug. 18. ÁUO IX. 147.; Reg. Arp. 2729.

319 1276. *Fejér* VII/2. 50.; Reg. Arp. 2748.

320 1276. Preuge vár mellett. HO VII. 161.; Reg. Arp. 2749.

321 1279. jún. 23. előtt. ÁUO IV. 177.; Reg. Arp. 2952.

a várba bejutni s jobb kezén és jobb oldalán lándzsaszúrást szenvedett. A cseh király Ausztriában levő Kirchsclag nevű vára ostromakor jobb lábát kődobás törte össze, bal lábát lándzsával átszúrták. Külön érdeme, jellemző módon, hogy a „belső vizsályok” idején nem pusztított, másoknak kárt nem okozott.³²² Ezért László király megerősíti őt a veszprémi vár IV. Béla által neki adományozott Zala megyei földjeinek birtokában. Más szolgálatai miatt más oklevélben megerősíti a király a nevezett Mikud bánt Doboka megyei birtokaiban is. Mikor IV. Béla fiát, Istvánt Erdélybe szorította, s magyar és kun csapatokat küldött üldözésére, Mikud bán, testvére Imre mester és más bárók ezeket legyőzték. Mikor IV. Béla nagyobb sereget küldött ellene Kemény fia Lőrinc vezetésével, István ifjabb király Mikud bánnal, Imre mesterrel s más bárókkal Feketehalom várába húzódott, azután kitörték a várból, a támadó sereget legyőzték, Lőrincet pedig elfogták, majd egy kun sereget, melynek a kun Menk volt a vezére, szintén legyőzték. Legyőzték az Erney bán által vezetett sereget, majd Mikud bán, Imre mester és más bárók Isaszegnél legyőzték az Anna asszony fia Béla macsói herceg által vezetett királyi sereget, Herricus bán nádort és a budai vár rektorát, a német Preusselt elfogták és megölték. Végül ez az oklevél is kiemeli, hogy Mikud bán IV. László kiskorúsága idején a belső háborúkban nem pusztított és kárt nem okozott.³²³

Martonos fia Martonos a (morvamezei) csatában lovának elhullta után megsebesülve, gyalogosan is vitézül tovább harcolt az ellenség ellen.³²⁴ Lőrinc comes fia Miklós V. István idején mint zólyomi ispán harcolt a cseh király ellen, s a mosoni csatában megsebesült. IV. László idején kitüntette magát Győr vára ostromakor, Fövenynél a lázadó bárók és Morvaországban a cseh király elleni harcban, hol meg is sebesült.³²⁵ Rubinus vasvári ispán is többször tüntette ki magát: IV. Béla cseh hadjáratában az ellenség seregére rohant és vitézül harcolt, míg három súlyos sebet nem kapott. A Vasvár ellen támadó németekkel szembeszállt és legyőzte őket, kapitányukat, Solchart pedig elfogta és társaival együtt a királyhoz (V. Istvánhoz) vezette. Radkersburg vára alatt lándzsával támadta meg az ellenséget és súlyos sebeket kapott. Fürstenfeld vár ostrománál rátámadt a vár kapuin kijövőkre, egyeseket megölt közülük, másokat foglyul ejtett. IV. László kiskorúsága idején Konrád és Kunchlinus németek és társaik ellen harcolva megfutamította őket s többeket megölt közülük. Mikor Máté szlavón bánnal a karintiai határra küldték, az ottani harcokban sokakat megölt. Az 1278-as hadjáratban 13 cseh bárót fogott el.³²⁶

A harcias Péter erdélyi püspök különösen a Szamos folyó s az erdélyi részek felé vezető út körüli rablóvárak elfoglalása és lerombolása terén szerzett érdemeket, ezért a királytól engedélyt kapott arra, hogy az elpusztult Fehérvárra s más falvakba kiváltságos népeket telepítsen. Itt mentesülnek a vajda és az ispánok hatalma alól, bírójuk Péter püspök lesz.³²⁷ Pécs nembeli Márk comes fia Gergely bán V. István idején mint a bolgárok ellen küldött sereg kapitánya vitézkedett, később a Győr várát elfoglaló cseh király hadait futamította meg. Német vitézeket ejtett fogságba, s a belviszályok idején hű volt a királyhoz.³²⁸ Benedek comes pohárnokmester fia Péter szlavón bán a cseh király pártjára állt Nagyszombat városát ostromolta és eközben két fogát nyíllövés ütötte ki. Harcolt Joachim volt szlavón bánnal a lázadó horvátok ellen, majd

322 1279. jún. 29. *Fejér* V/2. 495. és VII/3. 83.; Reg. Arp. 2964.

323 1279. júl. 8. *ZW* I. 137.; Reg. Arp. 2990.

324 1279. *Fejér* V/2. 519.; Reg. Arp. 3024.

325 1279. *Zi O III.* 3.; Reg. Arp. 3030.

326 1280. aug. 17. előtt.; Reg. Arp. 3063.

327 1282. márc. 21. *ZW* I. 142.; Reg. Arp. 3140.

328 1283. (jún. 24. előtt.) *Fejér* V/3. 157.; Reg. Arp. 3231. Hiányos szövegű oklevél.

részt vett a felségsértő Dávid fia Finta által elfoglalt (Scelench) vára s a németek által elfoglalt győri vár ostromában. A harcok közben mint vitéz lovag rohant az ellenségre.³²⁹ Miklós mester királyi szekérnagy fő érdeme, hogy a morvamezei csatában elsőnek jelentette a királynak, hogy a cseh király el-esett.³³⁰

A Rátót nembeli Olivér fia Rénold mester és Miklós mester érdemeikért a Gömör megyei Putnok nevű birtokukon szabad vásárt tarthatnak és vámot szedhetnek. Részt vettek a lázadó kunok elleni harcban, bátor oroslánokként harcolva sokakat megöltek és megsebesítettek közülük, más kunokat pedig saját vérük ontása árán elfogtak és a királynak bemutattak.³³¹ Simon comes fia, Boksa és Tamás comesek, György mester és testvérei a kunok elleni hódi csatában vitézül harcoltak s két jól felfegyverzett kun vitézt elfogva a királynak bemutattak.³³² Számos alkalommal mutatta meg vitézségét Simon fia György mester. László király a cseh király seregének felderítésére küldte ki s eközben ő a cseh király serege egy részét a magyar fősereg megérkezése előtt legyőzte, három jól felfegyverzett csehet, lovaikkal együtt elfogott s a királynak bemutattott. László király ezeket „Rudolf római királynak” ajándékozta. A morvamezei csatában György gyors támadással rohant az ellenség felfegyverzett és jól felszerelt soraira, vitézül harcolva megsebesült, miközben kilenc csehet elfogott. A hűtlen kunok elleni harcban György mester a király szeme láttára, mint erős oroslán rohant soraiuk közé. Lova elpusztult, gyalogosan harcolt tovább, miközben lándzsadöfés érte. Később a király Simont a „hű erdélyiek” és kunok élén Dormanus és a bolgárok ellen küldte, ahol, mint a sereg kapitánya, kiváló érdemeket szerzett.³³³ Simon fia György 1288-ban érdemeiért arra kap engedélyt, hogy Sóváron saját maga és övéi védelmére várat építsen. Ez az oklevél is megemlíti, hogy az Ottokár cseh király elleni harcban a Morva folyónál felderítésre küldték és Laa váránál harc közben három foglyot ejtett. A tatár betörés idején sokakat kiszabadított a tatárok fogságából, és sok tatár fejet szolgáltatott be a királynak. Konrád herceg elűzte Leznek krakkói és sandomiri herceget. György mester királyi had élén leverte őt, közben egy rokona elesett, ő maga és tizenegy serviense megsebesült, s „visszaadta Lengyelországot” Leznek hercegnek. Mikor Leznek herceg a tatárok elől Magyarországra menekült, György mester Zundoch váránál rátört a több mint ezer főnyi tatár seregre, vezérüket megölte és sok embert kiszabadított a tatárok fogságából. Mikor a tatárok a szepesi gyepűt fenyegették György mester vitézül harcolva megakadályozta, hogy az országba betörjenek. Az oklevél szövege szerint a király György mestert „udvari vitézei és ifjai élén” (cum Alicis et Juvenibus nostris) küldte a lengyel herceg segítségére, s ő a többieket messze megelőzve rontott az ellenségre s vitézül harcolt ellene.³³⁴

György mester III. András idején is folytatta hőstetteit. Egy 1291-es oklevél szerint kitüntette magát Patak vára alatt. Mikor a király Ausztria hercege ellen vezetett hadjáratot, kitüntette magát az osztrák várak ostromában és számos rokona és serviense kapott súlyos sebeket, alig kerülve el a halált. Mikor bizonyos bárókkal és nemesekkel együtt a király Bécs ellen küldte őt — hűségét ott is kimutatta.³³⁵

Kozma comes fia Kozma mester Győr vára alatt a csehek ellen harcolva

329 1283. jún. 24. ÁUO XII. 386.; Reg. Arp. 3241.

330 1283. szept. 23.; Reg. Arp. 3267.

331 1283. Reg. Arp. 3237.

332 1284. aug. 23. *Fejér* V/3. 249.; Reg. Arp. 3332.

333 1285. jan. 16. Dipl. Saros 293.; Reg. Arp. 3351. szerint jan. 8. Hamis, de a hamisítás 1347 előtt történt.

334 1288. (szept. 3. előtt.) *Fejér* V/3. 393.; Reg. Arp. 3502.

335 1291. aug. 28. OL DL 50.543.

megsebesült, a (morvamezei) csatában pedig vére ontása árán elfogta a cseh király egyik castellanusát, a morvaországi sereg vezérét.³³⁶ Czemp-s-i Rudolf mester István ifjabb király oldalán harcolva Feketehalom vára alatt orosz-lánként runok elleni hadjáratokban.³³⁷ Az Aba nembeli György fia Péter comes különösen a (morvamezei) csatában szerzett érdemeket és a Sáros megyét pusztító tatárok elleni harcban. Ő és testvére, Ivánka, erejüket összeszedve, megtámadták a tatárokat, sokat megölték közülük, s összes foglyaikat kiszabadították, miközben Ivánka hősi halált halt.³³⁸ Mihály comes fia István mester elfoglalta Dávid fia Amadé Kuzeuban épült várát, s elfogta annak servienseit. László király megparancsolja neki, hogy jöjjön hozzá az elfogott serviensekkel együtt, mert meg akarja jutalmazni.³³⁹

Reck mester és fiai, Pál comes és Serefel, különböző hadjáratokban szereztek érdemeket. Mikor a király Lengyelországba küldte seregét, vitézül harcoltak egy várnál, s testvérük János el is esett. Az osztrák hadjáratban Bécs alatt Pál comes, mint vitéz lovag egy német lovagot levetett lováról (cum lancea de suo dextrario deponendo). E csatában Pál harci lovát (equus suus aptus ad pugnandum) megölték.³⁴⁰ Lőrinc fia Kemény mester mint vitéz orosz-lán bátran harcolt, s inkább akart halála után hírneve által élni, mint élve maradni, de hírnevét veszítve a gyávák névtelenségébe süllyedni. A király által kiküldve fegyvereseivel együtt dicsőségesen harcolt.³⁴¹

András győri püspök érdeme, hogy részt vett az osztrák és stájer herceg elleni hadjáratban és sok fegyverest hozott magával, nem kímélve sem vagyonát, sem személyét.³⁴² Hasonlóképpen Tivadar fehérvári prépost az Albert herceg elleni hadjáratban fáradságot nem kímélve nagy lovagi sereggel és a fegyveresek végtelen tömegével (maximis aciebus militum et infinita multitudine armatorum) állt a király seregébe, és vitézségével az osztrák herceg sok várát foglalta el III. András király számára.³⁴³

Itimer comes és testvérei az Albert herceg elleni háborúban vitézül harcoltak Gunchel vára alatt. Bécs vára alatt súlyos sebeket kaptak, egy vitéz németet fegyverestül és lovastul elfogtak s a királynak átadtak. Mikor a tatárok III. András megkoronázása utáni második évben az országnak egy Macsó nevű részébe törtek be fosztogatás céljából, s a király a Cheta-nak nevezett Lőrinc mestert küldte ellenük, Itimerus és testvérei csatlakoztak Lőrinc mesterhez és vérük ontása árán sok keresztény foglyot kiszabadítottak a tatárok kezéből.³⁴⁴ Merse fia Benedek mestert Amadé nádor jutalmazta meg. Benedek több csatában megsebesült. Részt vett Bécs alatti csatában, ahol a király serege az elővárost (suburbium) felégette s németek nagy seregét legyőzte és megfutamtotta.³⁴⁵ Merse fia Benedek maga is adott adományokat saját servienseinek, György fia Miklósnak és Steplik (?) fia Mátyás comesnak, Miklós nagybátyjának. Mikor Benedek a király parancsára az ország régi ellensége ellen vonult, s ő fegyvereseivel együtt keményen harcolt, lovát megölték, mellőle a többi nemesek elmenekültek. A nevezett Miklós ekkor átadta neki lovát, s ezen el

336 1287. szept. 3. Pozsony vára alatt. OL DL 40.186.; Reg. Arp. 3459.

337 1288. jún. 5. Esztergom. *Bártfai* 23.; Reg. Arp. 3490.

338 1288. (szept. 3. előtti) *Fejér* V/3. 398.; Reg. Arp. 3503.

339 (1290.) máj. 27. Székes. *Fejér* V/3. 506.; Reg. Arp. 3557.

340 1291. dec. 8. OL DL 50.544.

341 1291. *Fejér* VI/1. 135. és 138.

342 1292. jan. 3. Gy F I. 213.

343 1292. *Fejér* VI/1. 236. *Bártfai* Szabó szerint 1293. jan. 10. (*Bártfai* 26.)

344 1293. nov. 10. OL DL 40.217

345 1295. Dipl. Saros. 307.

tudott menekülni a halálos veszélytől. Miklós súlyosan megsebesülve fogságba esett s onnét csak fél év múlva szabadult.³⁴⁶

Olivér fia Miklós mesternek a király seregében harcolva két serviense súlyosan megsebesült. Mikor a király a hűtlen Henrik fia János ellen vonult s az kémet küldött a királyi sereg felderítésére, Miklós mester az egyik kémet, Gergelyt, elfogta. Ezt Kapornak mellett büntetésből lefejezték.³⁴⁷ Gyerő fia Miklós, nem féltve életét és nem bánva, hogy már idős és megtört erejű ember, vitézül, lelke teljes elszántságával támadt a lázadók soraira.³⁴⁸

Meynold fia „Vörös” Ábrahám, a pozsonyi vár curialis comesa és Máté nádor pozsonyi ispán tárnokmestere is kimutatta vitézségét. Az osztrák herceg ellen harcolva Isten segítségével győzelmet aratott, s a németek zászlaját elragadva egy emberével elküldte azt a királynak. Egy fából épült vár sikeres megvédése közben 53 embere sebesült meg súlyosan nyíllövésektől, 15-öt pedig a várat ostromló németek megöltek. Egy másik vár ostromakor Ábrahám comes vére hullásával bizonyította vitézségét, miközben öt serviense halt meg. Visszafoglalta a németektől Sály a és Deáki monostorát és saját költségére kijavítva átadta azokat a pannonhalmi apátnak és turóci prépostnak, mint Lodomér esztergomi érsek azt a királynak jelentette. Máté lovászmester és pozsonyi ispánnal együtt részt vett Pozsony vára visszafoglalásában és a lázadó Henrik fia János elleni hadjáratban.³⁴⁹

János fia János akkor szerzett érdemeket, mikor III. András király Demeter zólyomi és pozsonyi ispánt Albert osztrák és stájer herceg segítségére küldte, s Albert herceg csatát vívott a „rómaiak királyával” (Nassaui Adolfról van szó), aki e csatában életét veszítette. E csatában a nevezett János, bár súlyosan megsebesült, vitézül harcolt, továbbá birtokai a királyért tett szolgálatai közben tönkrementek.³⁵⁰

Baas fia János, Tolna megyei nemes többször mutatta meg vitézségét. János vitézül harcolt Kőszeg ostrománál és négy súlyos sebet kapott: lándzsadőfést a mellébe; sebet kapott a lapockáján, jobb kezét nyíllövés, fejét pedig kardvágás érte. Fogságba is esett, s egy évig volt fogoly. Mikor a király Demeter pozsonyi ispánt Albert herceg segítségére küldte segítségül, a nevezett János hat „karddal övezett lovagot” (milites cinctos gladio) fogott el s Adolf király palatinusának fivérét, miközben ő is megsebesült.³⁵¹ Tamás ispán fia Sinka mester „összes érdemeit hosszú lenne elbeszélni”. Mikor a király Albert herceg ellen viselt hadat — aki akkor Ausztria és Stíria hercege volt, s a magyar király „fő ellensége”, most pedig a rómaiak királya, akit András király „szeregett atyjának” nevez — Sinka mester mint vitéz lovag nem félt a németek támadásától, sem az ellenség sokaságától és Bécs vára alatt súlyosan megsebesült. Súlyosan megsebesült Adorján vára alatt is. Mikor a király Lengyelországba, rokona László herceg segítségére vezetett hadat, Sinka mester, mint a király familiárisa és kedvelt iuvenise a király parancsára másokkal együtt ott maradt László hercegnél s a herceg által vívott csatában nyíl és lándzsa ütötte sebeket kapott.³⁵²

Rátold fia Tamás vitézül harcolt a király familiárisa Demeter mester pozsonyi és zólyomi ispán seregében, kit III. András Albert római király segítségére küldött, s ő a messzi német földön harcolt uráért és királyáért. A Rajna melletti

346 1299. OL DL. 39.201.

347 1296. *Fejér* VI/2. 25.

348 1297. *Fejér* VII/4. 238.

349 1296. okt. 1. Apponyi O. I. 30. és *Fejér* VII/2. 195. 1297. Apponyi O. I. 36.

350 1298. szept. 1. Buda. HO I. 92.

351 1299. jan. 28. OL DL 40.435.

352 1300. Dipl. Saros. 313. OL DL 103.942., átírta Károly Róbert 1317. okt. 20.

Strassburg városánál cselet vetett Albert ellenségének Adolfnak és seregének. Az ütközetben Demeter mester csapatának többi tagjaival oly vitézül harcolt, hogy „a hírnök trombitája a világ minden tája felé hirdette a magyarok vitézségét”. Tamás e csatában vére ontásával a végső győzelemig harcolt.³⁵³ Tamás lovag kiválóan értett a lovagi fegyverek kezeléséhez. III. András 1291-ben néhány magyar főurat és nemest Bécs vára alatt *hadi játékokra* (ad ludum bel-lualem) küldött ki, s ezek között volt Tamás is. A játékokon a magyar lovagok, s köztük Tamás, győzelmeiket arattak.³⁵⁴

IV.

XIII. századi okleveleinkből tehát megtudhatjuk, miért kaptak adományokat a király hívei, mit tartottak e korban megjutalmazandó hadi érdemnek. Az oklevelek nagy része csak annyit említ, hogy az adományozott hadi érdemeket szerzett. Más részük megjelöli azt a hadi eseményt, vagy földrajzi helyet, amelyben, vagy ahol a katonai érdemszerzés történt. Megint más oklevelek megemlítik, hogy az adományozott a királyért harcolva sebesült meg, fogságba esett, megkínózták, vagy nagyobb anyagi kárt szenvedett és gyakran részletesen leírják a sebesülés módját. Gyakori eset, hogy egy vitéz a királyért harcolva elesett, ez családjá, rokonai számára is érdem, s az életben maradt hozzátartozókat jutalmazták meg a vitéz hősi haláláért. Megjutalmazandó hadi érdem volt, ha valaki saját költségén várat épített, s azt megvédte, esetleg a környék lakosait is megoltalmazta. Érdemnek számított az is, ha valaki korszerű, nehéz fegyverzetet szerzett s abban harcolt, s az is, ha nem élt vissza hatalmával.

Egyes oklevelek nagyobb részletességgel adják elő az adományozott vitézi tetteit, a királyért vívott harcait. Ezekben az eddig felsorolt hadi érdemeket, vagy azok különböző variációit olvashatjuk, s megismerhetjük a kor fegyveres elitje egyes tagjai életének eseményeit, hősiességüket, olykor bámulatra méltó szívósságukat és életerejüket is, mert több esetben súlyos sebekből felépülve újra csatába mennek, újra és újra megsebesülnek.

Kétségtelen, hogy e korszakban ez volt a meggazdagodás, a társadalmi emelkedés legáltalánosabb s mondhatjuk „legegyszerűbb” módja. (A másik út az egyházi — szellemi pálya volt. Nem kell azonban különösebben hangsúlyoznunk, hogy a kor emberei könnyebben váltak vitéz harcosokká, mint tudós, szentéletű papokká.) De az is bizonyos, hogy az így felemelkedő vitézek fizikai erő, bátorság, vitalitás, harci kiválóság és az esetek többségében a királyhoz való hűség dolgában kétségkívül *elitnek* mondhatók, s méltán emelkedtek a társadalom vezető rétegébe.

RÖVIDÍTÉSEK

Apponyi O

A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi Levéltárában őrzött oklevelei. I. 1241—1526. Budapest 1906.

ÁUO

Árpád-kori új okmánytár, Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Közzéteszi: *Wenzel Gusztáv*. I—XII. Pest, Budapest, 1860—1874.

353 1298. OL DL 39.202.

354 1291. OL DL 39.202., átirta 1300 körül a nyitrai káptalan.

Bártfai	<i>Bártfai Szabó László</i> : Pest megye történetének oklevelei emlékei 1002—1599-ig. Függelékül az inárcsi Farkas, az irsai Irsay, valamint a szilasi és pilisi Szilassy családok története. Budapest, 1938.
Blagay O	A Blagay család oklevéltára. Codes diplomaticus comitum de Blagay. Szerk. <i>Thallóczy Lajos—Barabás Samu</i> , Budapest, 1897.
Csáky O	A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története I. 1—2. Oklevelek. Budapest, 1919—1921.
Dípl. Saros	<i>Wagner Carolus</i> : Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Pozsony-Kassa, 1780.
Enchiridion	<i>Marczali Henrik</i> (és <i>Angyal Dávid, Mika Sándor</i>): Enchiridion fontium historiae Hungarorum. A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Budapest, 1901.
Endlicher	Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Ed: <i>Stephanus Ladislaus Endlicher</i> . Sangalli, 1849.
Fejér	Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera <i>Georgii Fejér</i> . I—XI. Budae, 1829—1844.
Gy F	Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. (Győr)
HK	Hadtörténelmi Közlemények. (Budapest)
HO	Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: <i>Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső</i> . I—V. Győr, 1865—1873; <i>Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső</i> . VI—VIII. Budapest, 1876—1891.
H.Ökt.	Hazai Oklevéltár 1234—1536. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Szerk.: <i>Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula</i> . Budapest, 1879.
Héderváry O	A Héderváry család oklevéltára. A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága megbízásából közlik <i>Radvánszky Béla és Závodszyky Levente</i> . I. Budapest, 1909.
Karácsonyi—Kristó	<i>Karácsonyi Béla—Kristó Gyula</i> : Diplomata historiam dominií Mathei de genere Chak illustrantia. Oklevelek a Csák territórium történetéhez. Szeged, 1971. (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta historica 36.)
Katona	<i>Katona István</i> : Historia critica Regum Hungariae 1—42. kötet. Pest, 1779—1817.
Kubinyi	Codex diplomaticus Arpadianus. Árpád-kori oklevelek 1095—1301. Közzéteszi ifjabb <i>Kubinyi Ferencz</i> . Pest, 1867.
Melczer O	<i>Kellemesi Melczer István</i> : Okmányok a kellemesi Melczer család levéltárából. Budapest, 1890.
Mon.Iud.	Magyar-zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Iudaica. Szerk.: <i>Friss Ármin, Mandl Bernát</i> stb. I. Budapest, 1903. —
Mon. Strig.	Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I—II. Ed.: <i>Ferdinandus Knauz</i> . Strigonii, 1874—1882. III. Ed.: <i>Lodovicus Crescens Dedek</i> . Strigonii, 1924.
OL DL	Magyar Országos Levéltár. Mohács előtti gyűjtemény.
Palásthyak	<i>Palásthy Pál</i> : A Palásthyak. 1—3. k. Budapest, 1890—1891.

PR	A pannonhalmi Szent-Benedek rend története. Kiadja a pannonhalmi Szent-Benedek rend. Szerk: <i>Erdélyi László, Sörös Pongrác</i> . I—XII/B. Budapest, 1902—1916.
Reg. Arp.	Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I—II/1. Szerk.: <i>Szentpétery Imre</i> . Budapest, 1923—1943. II/2—3. Szerk.: <i>Szentpétery Imre—Borsa Iván</i> . Budapest, 1961.
<i>Smičiklas</i>	<i>Smičiklas, T.</i> : Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae, ac Slavoniae. Diplomatički Zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. II—XV. Zagrabiae, 1904—1934.
Sopron vm	Sopron vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: <i>Nagy Imre</i> . I—II. Sopron, 1889—1891.
Sz	Századok (Pest, Budapest)
Székely O	Székely oklevéltár, 1211—1750. I—7. Szerk.: <i>Szabó Károly, Szádeczky Lajos</i> . Pest, Budapest, 1872—1898.
Sztáray O	A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Szerk.: <i>Nagy Gyula</i> . I—II. Budapest, 1887—1889.
TT	Történelmi Tár (Budapest)
Urk. Burg.	Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ódenburg und Eisenburg. Bearb. von <i>Hans Wagner</i> und <i>Irmtraut Lindeck-Pozza</i> . I—II. Graz—Köln, 1955—1965.
ZO	Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: <i>Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula</i> . I—II. Budapest, 1886—1890.
Zi O	A zichi és vásonkeői Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. Szerk.: <i>Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál</i> . I—XII. Pest, Budapest, 1871—1931.
ZW	Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von <i>Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch</i> . I—IV. Hermannstadt, 1892—1937.

Андраш Бороши

ВОЕННЫЕ ЗАСЛУГИ В ВЕНГРИИ В XIII ВЕКЕ

Резюме

Элемер Майус обратил внимание на то, что наррации венгерских королевских дарственных грамот отличаются своей повествовательной частью от аналогичных грамот других европейских стран. В венгерских грамотах перечисляются заслуги лица, которому пожалована грамота, в первую очередь военные заслуги. На основании анализа повествовательной части венгерских грамот XIII века исследователь старается заключить, что считалось военной заслугой в Венгрии в XIII веке? Большая часть грамот лишь в общих чертах упоминает о том, что награжденный удостоен грамоты за военные заслуги. В других случаях в грамоте сообщается так же и то, где и когда снискал он военные заслуги. Военной заслугой считалось и то, если кто-либо, поддерживая дело короля, был ранен, попал в плен, был подвергнут пыткам или потерпел урон. Военной заслугой считалась также героическая смерть родственника награжденного или опасность, которой он подвергался. И так же военной заслугой

почиталось и то, если кто-либо возвел крепость или защитил крепость. В некоторых случаях в грамотах описывается так же и то, в каких доспехах пожалованных грамотой уходил на войну, и особой заслугой считалось, если это были тяжелые рыцарские доспехи. Имеются грамоты, и это самое интересное, которые более подробно излагают военные заслуги и подвиги награжденных; в некоторых случаях перечисляют основные героические подвиги его жизни.

Военной заслугой считалось также и успешное участие в рыцарских турнирах. Таким образом, из повествовательной части жалованных грамот мы сможем ознакомиться с событиями из жизни отдельных представителей военной элиты того времени, с их героизмом, поразительной стойкостью и живучестью, ибо во многих случаях эти рыцари, залечив свои тяжелые раны, вновь отправлялись в бой и вновь были ранены. В ту пору это был наиболее общепринятый способ обогащения, социального продвижения, и войны, бравшие на себя этот рискованный подвиг, заслуженно поднимались в высшие слои общества той эпохи.

András Borosy

KRIEGSVERDIENSTE IM 13.-TEN JAHRHUNDERT IN UNGARN

Resumee

Elemér Mályusz hat unsere Aufmerksamkeit darauf gelenkt, daß die Narrationen der ungarischen königlichen Donationsbriefe von den erzählenden Teilen der ähnlichen Briefe aller anderen europäischen Länder verschieden sind.

In den ungarischen Briefen sind nämlich die Verdienste, in erster Linie die Kriegsverdienste des Beschenkten angeführt. Aufgrund der Erforschung der erzählenden Teile der ungarischen Briefe aus dem 13.-ten Jahrhundert bestrebt sich der Verfasser zu erschließen, was im 13.-ten Jahrhundert in Ungarn als Kriegsverdienst betrachtet wurde. Die meisten Briefe erwähnen nur im allgemeinen, daß der Beschenkte die Donation für seine Kriegsverdienste gewonnen hat. Das andere Mal gibt der Brief auch an, *wo* und *wann* der Beschenkte Kriegsverdienste erworben hat. Als Kriegsverdienst galt auch wenn jemand für die Sache des Königs kämpfend *verwundet* oder *gequält wurde*, *in Gefangenschaft geriet*, oder *Schaden erlitt*. Es galt als Kriegsverdienst auch wenn einer *dre Angehörigen* des Beschenkten *den Heldentod fand* oder *in Gefahr geraten ist*, oder ebenfalls wenn jemand eine *Burg gebaut* oder *verteidigt* hat. Die Briefe geben manchmal auch an, in welcher Bewaffnung der Beschenkte ins Feld zog und es galt als besonderer Verdienst wenn er das in schwerer Ritterbewaffnung tat. Es geben Briefe — und diese sind die interessantesten — die die Kriegstaten des Beschenkten detaillierter beschreiben, oder vielleicht die wichtigsten Heldentaten seines Lebens anführen.

Als Kriegsverdienst galt die erfolgreiche Teilnahme an einem Ritterspiel. Aus den erzählenden Teilen der Donationsbriefe können wir uns mit den Ereignissen des Lebens einiger Mitglieder der bewaffneten Elite dieser Zeit, mit seiner Heldenhaftigkeit, staunenswerten Zähigkeit und Lebenskraft, da sie oft aus seinen schweren Wunden genesen, wieder ins Feld und wieder verwundet wurden. Dies war die allgemeinste Weise der Bereicherung und des gesellschaftlichen Aufstiegs zu dieser Zeit und die Kämpfer, die dieses schwere Risiko eingegangen sind, sind berechtigterweise in die höchste Gesellschaftsschicht der Zeit gestiegen.